

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет слов'янської філології
Кафедра української філології та славістики

Кваліфікаційна робота магістра
з лінгвістики на тему:

ЗООФРАЗЕОЛОГІЗМИ У СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ МОВНІЙ
КАРТИНІ СВІТУ: ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Студентки II курсу, групи МЛпол53-19,
спеціальності 035 Філологія,
спеціалізації 035.033 Слов'янські мови
та літератури (переклад включно), перша
-польська, другого (магістерського)
рівня, освітньо-професійної програми
“Сучасні філологічні студії (польська
мова і друга іноземна мова): лінгвістика
та перекладознавство”

Манжолі Анастасії Володимирівни

Допущено до захисту
«26» листопада 2020 року

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент
Мінєнкова Наталія Євгенівна

Завідувач кафедри

Валюх З. О.

(підпис)

(ПІБ)

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

КИЇВ - 2020

MINISTERSTWO EDUKACJI UKRAINY
KIJOWSKI NARODOWY LINGWISTYCZNY UNIWERSYTET
Wydział filologii słowiańskiej
Katedra filologii ukraińskiej oraz slawistyki

Praca magisterska z lingwistyki:

**FRAZEOLOGIZMY ZOONIMICZNE W POLSKIM WSPÓŁCZESNYM
JĘZYKOWYM OBRAZIE ŚWIATA: ANALIZA ETNOLINGWISTYCZNA**

Studentki II roku, grupy МЛПол53-19,
kierunek 035 Filologia,
specjalizacja 035.033 Języki słowiańskie
ta literatura (włącznie z tłumaczeniem)
drugi (magisterski) poziom
program edukacyjno-fachowy “Współczesne
studia filologiczne (język polski
oraz drugi obcy):
lingwistyka oraz tłumaczenie”
Manzhola Anastasia

Rekomendowano do obrony

« _____ » _____ 20 ____

Promotor naukowy:

dr nauk humanistycznych w zakresie historii,
doc., Minyenkova Nataliya

Kierownik katedry

_____
(podpis)

_____
(imię a nazwisko)

Narodowy system ocen _____

Ilość punktów _____

Ocena w punktach ECTS _____

KIJÓW - 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗООФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	8
1.1. Вивчення фразеологізмів зарубіжними і вітчизняними дослідниками. Аналіз джерельної бази.....	8
1.2. Специфіка відображення образу світу у сучасній польській мові.....	14
1.3. Сучасна етнолінгвістика та можливості етнолінгвістичного аналізу	20
1.4. Методологічні засади дослідження.....	24
Висновки до Розділу I.....	32
РОЗДІЛ II. СТЕРЕОТИПОВЕ БАЧЕННЯ СВІЙСЬКИХ ТА ДИКИХ ТВАРИН У ПОЛЬСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	34
2.1. Етнолінгвістичний аналіз фразеологізмів із назвами свійських тварин.....	34
2.2. Етнолінгвістичний аналіз фразеологізмів із назвами диких тварин.....	47
Висновки до Розділу II.....	55
РОЗДІЛ III. СТЕРЕОТИПОВЕ БАЧЕННЯ ПТАХІВ ТА КОМАХ У ПОЛЬСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ.....	58
3.1. Етнолінгвістичний аналіз фразеологізмів із назвами птахів.....	58
3.2. Етнолінгвістичний аналіз фразеологізмів із назвами комах.....	73
Висновки до Розділу III.....	81
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	86
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90
РЕЗЮМЕ.....	93

ВСТУП

Актуальність дослідження. У слов'янському мовознавстві прослідковується підвищена увага до лексики та фразеології, натомість питання, як мовні утілення пов'язані із національними особливостями конкретних народів, становить одну з ключових проблем наукових досліджень про вплив культури на людину. Мовні засоби розглядаються дослідниками через вивчення різноманітних картин світу, де першорядне місце належить саме фразеології. Фразеологізми, відображаючи культуру та психологію українського та польського народів, найчастіше привертають увагу мовознавців. Дослідження, спрямовані на аналіз фразеологізмів, допомагають виявити, в чому полягає специфіка світогляду людей, які особливості мислення їм притаманні, та як це впливає на формування в людини уявлень про світ.

Мова, особливо польська, становить складову культури певного народу, а тому її вивчають у тісному взаємозв'язку зі знаннями етнокультурології про побут, традиції та звичаї, наявні у суспільстві. Тому саме етнолінгвістика є на сьогодні одним із найактуальніших напрямів мовознавства. За допомогою етнолінгвістики можна якнайкраще ознайомитись із глибиною світосприйняття середньостатистичного носія мови, а відтак пізнати особливості його виняткового світобачення. Процес дослідження мови в аспекті етнолінгвістики дозволяє досліджувати мовні явища, починаючи від моменту їх появи і закінчуючи сучасним функціонуванням у мові, оскільки саме свідомість і мислення носія безпосередню впливає на появу цього явища. З цієї точки зору історію мови можна осмислити лише в тісному взаємозв'язку з етнічною історією носіїв даної мови, а світовідчуття та народний світогляд, у свою чергу, заведено оцінювати крізь призму категорій мовної системи. Йдеться в першу чергу про вирізнення через засоби мови системи супровідних знань, процес поглибленого вивчення ментальності, а також формування уявлень, які б певною мірою змальовували своєрідні риси етнічних стереотипів.

Мовні одиниці ґрунтуються на трактуванні символів, які за рахунок свого концептуального змісту слугують відображенням архетипних уявлень людей, їх

виняткового світобачення, а також визначаються цілим комплексом образнометафоричних засобів.

Фразеологізми із назвами тварин якнайкраще відображають народні уявлення та картину світу кожного етносу, оскільки люди часто приписують собі риси поведінки та зовнішності тварин. Також тварини завжди відігравали важливу роль у традиціях, господарсько-економічному та повсякденному житті носіїв мови.

Стереотипи тварин є найдавнішими і мають особливе культурне значення. Це пов'язано з багатовіковою традицією говорити про вчинки людей, використовуючи образи тварин.

Фразеологічні одиниці із назвами тварин заведено досліджувати, спираючись на матеріал різних мов. Серед польських мовознавців фразеологізми із назвами тварин розглядаються у працях Є. Бартмінського, Я. Анусевича, Р. Гжегорчикової та ін.

Серед українських лінгвістів даному питанню присвячено праці О. Селіванової, Л. Скрипника, В. Ужченка, В. Бойка, В. Мельника, тощо.

Фразеологізми із компонентом зоонімом було висвітлено крізь призму лінгвокультурологічного аспекту на основі різних споріднених мов слов'янської гілки. Так, наприклад, В. Телія, Є. Гурбіш, Т. Козлова, М. Журек, Д. Гудков та В. Огольцев працювали, посилаючись на російську мову. Натомість праці Г. Неруша ґрунтуються на чеській мові, а К. Ратушної і О. Коваль-Костинської – болгарській.

Якщо говорити про зарубіжних дослідників, вивченню англійських зоонімів присвячені праці Б. Ажнюка, французьких – А. Назаряна, іспанських – О. Кормана, турецьких – І. Покровської. Отже, на сьогодні існує значна кількість наукових праць присвячених цій тематиці, але питання ролі та значення зоофразеологізмів у сучасній польській мові і далі має багато не вивчених аспектів, що підкреслює важливість продовження досліджень.

Враховуючи все вище зазначене, актуальність цього дослідження зумовлена декількома чинниками:

по-перше, фразеологічні одиниці є важливим елементом мови і віддзеркалюють картину світу людини;

по-друге, зоофразеологізми якнайкраще відображають звичаї та традиції, як елемент культури кожного народу;

по-третє, не зважаючи на наявність у польській лінгвістиці значної кількості наукових робіт на цьому тему, зоофразеологізми не є дослідженими в повній мірі, якщо говорити про цілісний деталізований монографічний опис.

Об'єктом дослідження є фразеологізми, що мають у своєму складі назви тварин.

Предметом дослідження є історико-етимологічні передумови виникнення фразеологізмів із компонентом зоонімом, стереотипове бачення тварин у польській фразеології.

Метою дослідження є етнолінгвістичний аналіз фразеологізмів із назвами тварин у сучасній польській мовній картині світу. Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі основні **завдання**:

- охарактеризувати стан дослідження зоофразеологізмів у сучасній вітчизняній та зарубіжній науці;
- на підставі різних критеріїв, виокремити класифікації фразеологізмів;
- окреслити специфіку функціонування зоофразеологізмів у сучасній польській мові;
- визначити специфіку сучасної польської мовної картини світу;
- використовуючи метод мовного профілювання, визначити і охарактеризувати стереотипове бачення тварин (свійських, диких), а також птахів та комах у польській фразеології.

Методи дослідження використанні у магістерській роботі: метод мовного профілювання, історико-етимологічний, зіставно-типологічний, лінгвокультурологічний.

Наукова новизна та практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у поглибленому етнолінгвістичному аналізі зоофразеологізмів за допомогою використання методу мовного профілювання

як основного, що дозволяє якнайкраще виявити стереотипове ставлення людей до тварин, сформоване у польській мовній картині світу. Результати цього дослідження можуть бути використанні у процесі навчання польської мови як іноземної.

Результати цього дослідження були апробовані під час виступу на щорічній науковій конференції “Дні науки Київського національного лінгвістичного університету”.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох основних розділів (одного теоретичного та двох аналітичних), висновків та списку використаних джерел (загальна кількість – 75 позицій). Загальний обсяг роботи – 95 сторінок, з них основного тексту – 89 сторінок.

У вступі до магістерської роботи перераховані актуальність дослідження, мета, методи дослідження, предмет дослідження, об’єкт дослідження, наукова новизна та практичне значення дослідження, структура роботи.

У першому розділі розглянуті теоретико-методологічні засади дослідження, а саме: вивчення фразеологізмів, як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками; специфіка відображення образу світу в польській мові; сучасна етнолінгвістика та особливості етнолінгвістичного аналізу. Також описана методологія дослідження.

У другому розділі за допомогою методу мовного профілювання проведено етнолінгвістичний аналіз фразеологізмів із назвами свійських та диких тварин у польській фразеології. Визначено і охарактеризовано стереотипові риси поведінки і зовнішнього вигляду, які приписували даним тваринам носії польської мови.

Третій розділ присвячений етнолінгвістичному аналізу фразеологізмів із назвами птахів та комах у польській фразеології. Використовуючи метод мовного профілювання, охарактеризовано їхнє стереотипове бачення.

У висновку узагальнено всі результати дослідження.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗООФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ ПОЛЬСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

1.1. Вивчення фразеологізмів зарубіжними і вітчизняними дослідниками. Аналіз джерельної бази

Фразеологія є одним зі способів мовного світобачення, що дає підставу говорити про існування у кожній мові фразеологічної картини світу. Важливе значення для фразеологічних досліджень мають праці провідних вчених XIX і першої половини XX ст.: Ф. де Соссюра, О. Потебні, а також лінгвопсихологічні концепції В. фон Гумбольдта. Становлення фразеології пов'язують з ім'ям Шарля де Баллі, швейцарського лінгвіста, який є автором книг “Французька стилістика” та “Нарис зі стилістики”. Його ідеї знайшли своє відображення у подальших фразеологічних дослідженнях, зокрема стали фундаментом для всесвітньовідомої концепції провідного російського лінгвіста В. Виноградова.

Під фразеологією розуміємо розділ мовознавства, що спрямований на вивчення фразеологічного складу мови: фразеологічних одиниць, їх ознак, закономірностей функціонування у мовленні та процесу утворення [1, с. 135].

Предмет фразеології як мовознавчої дисципліни становлять дослідження природи фразеологізмів із притаманними їм структурними і семантичними ознаками, джерелами формування та правилами вживання в мові. Об'єкт фразеології натомість складають усі фразеологізми мови.

Фразеологія може бути синхронна (описова) та діяхронна (історична). Синхронна фразеологія вивчає, яким чином фразеологізми функціонують у сучасній мові. Діяхронна ж досліджує фразеологію протягом усього її історичного розвитку. Її передусім цікавить становлення фразеологічної мовної бази в цілому, а також на певних історичних етапах її розвитку та становлення, (О. Юрченко, Л. Коломієць), фраземотворення, етимологія різнорідних

фразеологізмів (В. Ужченко, Л. Скрипник), дослідження фразеології, що має в своєму складі діалектизми (Й. Дзендзелівський, С. Бевзенко).

Під фразеологізмом натомість розуміємо сукупність стислих зворотів, стійких поєднань слів, що виступають в мові як неподільний та єдиний за значенням вираз. Наприклад: *rozindyczyć się* – розгніватися без суттєвих причин; *zbaranieć* – перебувати у шоковому стані; *osowieć* – бути пригніченим; *byczyć się* – ледарювати, бити байдики.

Проте різні учені по-різному висловлюються стосовно того, яким є обсяг фразеології. Так, наприклад, В.В. Виноградов, розуміє під фразеологізмом неподільні словосполучення, значення яких не залежить від лексичного складу, від складу їх компонентів [6, с. 48]. Прибічниками вузького підходу є такі вчені як В.М. Білоноженко, В.М. Телія, С.І. Ожегов та Ю.О. Гвоздарьов. За М.М. Шанським, Б.М. Ажнюком, І.І. Чернишовою, О.О. Реформаторським, Л.Г. Скрипником та В.Л. Архангельським, більш дієвим у питанні вивчення фразеології є саме широкий підхід.

Відтак, Л.Г. Скрипник вважає, що фразеологічна одиниця – це лексико-граматична спільність двох і більше порізно опрацьованих елементів, які граматично організуються за шаблоном словосполучення або речення, який автоматично відтворюється у мові за певною традицією, оскільки має цілісне значення [28, с. 11]. На думку О.О. Реформаторського, під фразеологізмами розуміємо вирази, яким притаманний комунікативний та номінативний характер, та складники яких поєднані між собою шляхом семантичної цілісності [25, с. 96]. Отже, прислів'я та приказки, крилаті вислови, описові порівняння, складні терміни, літературні цитати становлять об'єкт поглибленого та деталізованого дослідження вченого.

Таким чином, фразеологічна одиниця, що виступає основою фразеології, сприймається носіями мови як певна органічна цілісність, яка протягом мовленнєвого процесу відтворюється, а не створюється заново. Це впливає з того, що фразеологізм існує у мовній системі вже в готовому вигляді, а тому володіє своїми, притаманними виключно йому ознаками. Більше того, він

характеризується своїм унікальним фразеологічним значенням, граматичними категоріями та компонентним складом.

Фразеологізмам властивий цілий ряд певних ознак. Деякі із цих ознак є необхідними та більш важливими, а деякі – менш важливими. Однією із загальноприйнятих рис є така ознака як *багатовиразність*. Це передбачає, що фразеологізм складається більше, ніж з одного виразу. Не менш важливою є *ознака відтворюваності* фразеологізму. Мається на увазі, що фразеологізм не утворюється кожного разу заново, а існує як вже готова формула, оскільки фразеологізми укорінені глибоко у свідомості носія мови та існують там у вигляді усталених структур. Наступною важливою ознакою є *лексикалізація*, яка передбачає той факт, що фразеологічне поєднання кількох виразів має один і той самий сенс. Тобто значення фразеологічної одиниці неможливо виокремити зі значень окремих її складників. Тому фразеологізму притаманне цілісне значення.

Також фразеологізмам властиві певні літературні ознаки. Однією із них є *ознака експресивності*. Вона полягає на тому, що фразеологізм окрім називної функції, виконує функцію вираження. За допомогою неї, носій мови виражає свої емоції і стосунок до того, що відбувається. *Ознака зображувальності*, яка посиляється на метафору чи метонімію, пов'язана із мотивацією значення фразеологізму, ясністю його внутрішньої форми. Чим менша мотивація, тим менша і сама зображувальність. Важливою також є *ознака неперекладності* – фразеологізм майже ніколи не можна перекласти буквально, оскільки це лише понівечить його сенс.

Фразеологізми заведено класифікувати, беручи до уваги різні критерії.

Семантичну класифікацію фразеологізмів, що трактується як *всесвітньовідома*, зокрема і в польському мовознавстві, дослідив російський вчений Володимир Виноградов. Він виокремлює такі різновиди фразеологізмів: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення [6, с. 45-48].

Фразеологічні зрощення – це такі структури слів, які остаточно утвердились, з цілісним значенням, повністю незалежними від значень компонентів: *tucha nie siada, zejść na psy, psu na bude*.

Фразеологічні єдності – структури з цілісним значенням, що характеризуються високою стійкістю, але їх значення може бути принаймні частково мотивоване буквальним змістом конструкції. Це, наприклад, метафоричні фрази: *kupować kota w worku, wyglądać jak zmokła kura, bawić się jak kot z myszką*.

Фразеологічні сполучення – сполуки, менш стандартизовані у порівнянні з першими двома типами. Вони не мають вичерпного значення, їх значення можна вивести зі значень компонентів. Зазвичай один із компонентів фразеологізму має переносне значення, наприклад: *jeść/pić jak wróbel (koń), biały jak wrona (ściana)*.

Дана класифікація була пізніше доопрацьована М.М. Шанським, який виділив ще один клас – фразеологічні вислови, залучивши до свого поділу не тільки фразеологізми, а й прислів'я та приказки, народні примовки, крилаті вислови, афоризми відомих представників різних сфер, а також літературні цитати та сентенції [35, с. 84].

Фразеологічні вирази – семантично неподільні, стійкі за складом і вживанням структури, які складаються зі слів з вільним значенням: *wyglądać jak strach na wróble, pierwsza jaskółka, wybiera się jak sójka za morze*.

Не менш важливою є граматична класифікація. Вона передбачає, що фразеологізми можна співвіднести з різними частинами мови з точки зору приналежності стрижневих складників до певних лексико-граматичних класів слів. У цьому простежується їх чіткий зв'язок з лексикою та граматикую. Виділяють такі лексико-граматичні типи фразеологізмів:

- а) іменникові: *biały kruk, świński blondyn, klucz żurawi*;
- б) дієслівні: *zapaść żurawia, brodzi jak bocian, dostał gęsiej skórki*;
- в) прикметникові: *wyglądała jak gęś podskubana*;
- г) прислівникові: *jak kura z jajem nosi się/kręci*;

д) вигуків: *kurcze!*.

Фразеологізми, які у своєму складі мають назви тварин, становлять найцікавішу тематичну групу серед фразеологізмів слов'янських мов. Найменування представників тваринного світу становлять об'єкт аналізу у працях багатьох провідних польських мовознавців. Так, наприклад, вивченню мовного образу таких тварин як кіт та кінь у польській мові присвячені праці Я. Анусевича. Натомість образ собаки та коня втілено у дослідженнях К. Мосьолек-Клосінської, а корови та коня – Є. Гурбіша. Опрацюванню окремих фразеологізмів із назвами тварин присвячені розвідки відомих дослідників: Є. Бартмінського, С. Бомби, А. Чапіги, А. Кравчик-Тирпи, В. Височанського, А. Новаковської, А. Грибосьової [9, с. 43-45].

Серед українських мовознавців дослідженню зоофразеологізмів присвячено праці І.О. Голубовської, Л.Г. Скрипника, О.О. Селіванової, Н.І. Поміркованої, В.М. Бойка, В.І. Мельника, В.Д. Ужченка [31, с. 112-113].

Фразеологізми із назвами тварин цікавлять не лише представників слов'янської лінгвістики. Відтак, Б.М. Ажнюк вивчав зооніми, керуючись матеріалами саме англійської мови, А.Г. Назарян керувався матеріалами французької мови, для І.Л. Покровської та В.О. Гордлевського це була турецька мова, для О.А. Корман – іспанська [28, с. 147-155].

Не дивлячись на велику кількість досліджень, присвячених фразеологізмам, які мають у своєму складі назви тварин, проблематика особливостей функціонування даної групи фразеологізмів є розв'язаною не повною мірою.

Якщо говорити про фразеологізми, до складу яких входять назви тварин, там спостерігається ситуація розгалуженості термінології: різні дослідники по-різному розуміють таку групу фразеологізмів. Так, наприклад, на думку В.М. Мокієнка, Г. Неруш, О.К. Ніколаєвої, влучною назвою є „фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом”, „анімалістична фразеологія”, „фразеологізми з компонентом-анімалізмом”, натомість Н.Д. Петрова, В.Д. Ужченко, І.О. Голубовська та І.Л. Покровська схиляються до термінів

„зоосемічні фразеологічні одиниці”, „зоофразеологізми”, „фразеологізми з компонентом-зоонімом” [23, с. 42-45].

У польській мові налічується значна кількість фразеологізмів із назвами тварин, які у своїй переважній більшості проживали разом із носіями мови, та яких утримували у сільському господарстві, а отже це були тварини, яких люди розуміли найкраще, оскільки постійно спостерігали за ними.

Як реальна, так і стереотипова поведінка тварин досить часто слугувала підґрунтям для змалювання різних позитивних та негативних рис характеру людини, особливостей прояву її манер, вчинків та дій.

Найменування тварин відіграють важливу роль у житті людини, оскільки за допомогою їх людина увиразнює свою мову, робить її яскравішою та експресивнішою. Фразеологічними одиницями із зоонімами у мові змальовано також лайки, прізвиська та пестливі слова, а також передбачення, вірування.

Фразеологія має багато спільного із фольклором: тварини так само постають чистими/нечистими, божественними/диявольськими, що підкреслює протиставлення мирних домашніх/свійських тварин хижим та шкідливим.

Досить часто певна риса, що змальовується у фразеологізмі із назвою тварин, вказує на іншу ознаку. Відтак, старість тварини може вказувати ще й на її життєвий досвід, натомість молодість тварини переважно асоціюється з її недосвідченістю, а іноді навіть із надмірною довірливістю.

Цікавим є те, що люди звикли змальовувати зоофразеологізмами свій темперамент та особливі риси зовнішності, а пізніше почали приписувати тваринам індивідуальні прояви своєї поведінки.

У польській фразеології існує чіткий поділ тварин на парні та непарні. Популярною є тенденція співвідносити зоофразеологізми із образами чоловіків, жінок та дітей. Однак розрізнення статі прослідковується переважно у свійських тварин та іноді у диких. Фразеологія налічує також такі загальні групи тварин як *zwierzę, bydło, ptak, owad*.

Фразеологізми із назвами тварин слугують також на позначення рослин, як наприклад *kocie łapki, wilcze jagody*, явищ астрономії, наприклад, *wilcza*

gwiazda, у сфері медицини на позначення таких захворювань як *świnka*, *rak*, а також у термінології технічної спрямованості, наприклад, *koza*. Зоофразеологізми вживаються на позначення власних назв, найчастіше з негативним відтінком, наприклад, *Świnoujście*, *Kobylin*, *Baran*.

Найчастіше у польській фразеології із тварин зустрічається собака, кінь, вовк, риба, віл та свиня, що свідчить про те, що саме ці істоти є найбільш важливими для польського народу. Натомість такі тварини як лось, білка, бабак, хамелеон та верблюд зустрічаються дуже рідко.

Отже, джерельну базу дослідження становлять фразеологізми із назвами тварин. Розглянуто різні класифікації фразеологізмів із зоонімами. Фразеологізми були розподілені на чотири групи, присутніх у різних мовах світу, оскільки вони є універсальними, а також вважаються найбільш вживаними у польській фразеології.

1.2. Специфіка відображення образу світу у сучасній польській мові

Мова є своєрідним дзеркалом, яке, знаходячись між світом і людиною, допомагає нам якнайкраще пізнати світ з усіма його особливостями. У цьому дзеркалі змальовується навколишній світ, а також такі важливі його складові як самосвідомість народу, разом із його менталітетом, способом життя, традиціями та звичаями, винятковою системою цінностей і водночас мораллю, а також бачення світу. На думку В. В. Жайворонка, вигляд світу залежить від того, як його сприймає, пізнає та освоює людина, в залежності від рівня розвитку її як повноцінної особистості [14, с. 53]. Картина ж світу є витвором людської мисленнєвої та пізнавальної діяльності, що відображає, як добре освоїлась людина в соціумі. Відтак те, як людина сприймає мову, безпосередньо відображається на сприйнятті нею світу. Кожен народ має свою унікальну мовну картину світу, яку формують виражені у мові ціннісні орієнтації і вартості відносно явищ навколишньої дійсності.

Важливість мови підкреслюється ще й тим, що вона інтерпретує явище культури та відображає психологічний характер народу, носія цієї мови. О. С.

Комар стверджує, що мова характеризується культурною спадщиною народу, його морально-етичними ідеалами, в результаті чого відтворює етнічну культуру [17, с. 4]. Тому можна визнати, що картина світу повстає в результаті того, що у мові відбиваються явища навколишньої дійсності.

Концепція мовної картини світу аж ніяк не є винаходом останніх років, навпаки, вона має складне походження та багаторічну історію. Походить вона від американських етнолінгвістів, Сапіра та Уорфа, їх гіпотези, відомої як “лінгвістичний релятивізм”, що відсилається до німецької лінгвістичної думки Леона Вайсгербера та Вільгельма Гумбольдта, але вона звертається до минулого, до французького та італійського просвітництва [37, с. 279]. Коріння ж цього явища, як стверджують деякі американські автори, лежать у “Риториці” Арістотеля.

Основою теоретичного опрацювання питання мовної картини світу є твердження В. фон Гумбольдта, яке полягало в тому, що кожен народ по-різному сприймає розмаїття світу, тому досить часто окремим етносам притаманні різні реакції та уявлення стосовно явищ дійсності, різне розуміння та ставлення до тих чи інших процесів та явищ [10, с. 451-453]. Попри те, що ідеї В. фон Гумбольдта пізніше були оцінені неоднозначно, саме ці положення сприяли розвитку таких напрямів у мовознавстві як антропоцентричного та лінгвокультурологічного.

Теорія мовної картини світу протягом декількох років інтенсивно розроблялася дослідниками етнолінгвістики з московської семіотичної школи. У 1990-х роках було опубліковано багато індивідуальних та колективних праць на тему мовного образу світу, в яких концепція була перевірена та введена в дію.

Наприкінці ХХ століття мовні картини світу вважалися одним із провідних напрямів семантичного опису мов. Згідно з визначенням В. І. Постовалової, мовна картина світу є формою, у якій зафіксовані знання людини про оточуючий світ, оскільки вона створена людиною, а тому відтворює світ таким, яким ми його бачимо, розуміємо й оцінюємо [24, с. 8-15]. Мовна картина світу відображає таке бачення дійсності, яке є для людини

найзрозумілішим, найприйнятнішим та найвигіднішим. Тобто, мова передає етносам певний світогляд, який для кожного народу є різним. Важливість мови підкреслюється ще й тим, що завдяки ній людство перетворюється на повноцінний етнос. Цей етнос далі переростає у націю, яка починає формувати і передавати свою неповторну культуру, звичаї та традиції, певні правила, прийняті для тієї чи іншої мовної спільноти. Через те, що всі люди різні, мають різні погляди та життєві позиції, їхні картини світу також не можуть бути однаковими.

Кількість мовних картин світу прирівнюється кількості мов у світі. У кожній картині світу відображено, як плідно працювала людина над усвідомленням свого буття. Кожна мовна картина світу є за своєю природою унікальною. Виявити це можна лише шляхом порівняння та аналізу їхніх складових, що вже довгий час цікавить багатьох науковців.

Дослідження мовної картини світу використовують не лише дані лінгвістичної системи, а й текстові дані, вони також тяжіють до так званих постлінгвістичних даних.

Семантичні особливості, важливі для мовної картини світу, доступні як через вивчення мовної системи (граматичні конструкції, словниковий запас), так і через опитувальники, що забезпечують доступ до соціальних закономірностей впровадження системи та аналіз конкретних текстів, в яких зустрічаються категоріально-системні, загальноприйняті та індивідуальні особливості. Під постлінгвістичними даними маємо на увазі сферу вірувань, переконань, конвенціоналізованої поведінки (включаючи мовну поведінку), усіх соціально встановлених знань про світ, спільних знань відправника та одержувача, без посилання на які неможливе нормальне мовне спілкування.

Поняття мовної картини світу здобуло велику популярність і у польському мовознавстві [48, с. 315]. Це питання зацікавило дослідників з кількох причин.

По-перше, поняття мовної картини світу стало свого роду методом цілісного опису мови, завдяки якому відкрились перспективи подолання

розпаду лінгвістичних досліджень на такі спеціалізовані галузі, як граматики та семантика, граматики та лексикологія, словотворення та флексія. Кожна з цих часткових областей знань про мову, досягаючи високого рівня точності, водночас значною мірою автономізує її опис, що створює конфлікт із загальним розумінням мови як набору різноманітних формальних засобів, які, однак, можуть бути використані в процесі спілкування як взаємозамінні, можуть служити для вираження одного і того ж по-різному.

По-друге, концепція мовної картини світу, яка є строго семантичною і має зв'язок з когнітивною революцією в сучасній лінгвістиці, дозволяє шляхом аналізу лінгвістичних даних дійти до способів сприйняття та осмислення світу людьми, до психосоціальних механізмів категоризації явищ, дізнатися про менталітет мовців.

По-третє, реконструкція мовної картини світу створює гарну підставу для опису комунікативних практик як з точки зору стилю, так і жанру висловлювання. Мовну картину світу можна розглядати як основу для формування суб'єктивних бачень, для процесу створення варіантів, які є навмисними профілями зображень, збережених у мові.

У Польщі термін “мовна картина світу” з'явився термінологічно значущим чином у 1978 р., коли Валерій Пісарек подав своє визначення та короткий опис терміну у краківській “Енциклопедії знань польської мови”. Незабаром Августин Маньчик присвятив свою книгу “Спільнота мов та її образ світу” концепції Леона Вайсгерберга [52].

Незалежно від цього, тестовий збірник “Словника народних мовних стереотипів”, виданого у Вроцлаві у 1980 р. під редакцією Є. Бартмінського, започаткував лінгвістичні етнолінгвістичні дослідження народного бачення світу та людини. Під загальним заголовком “Мова та народне бачення світу” люблінська етнолінгвістична школа опублікувала ще один блок аналізів, а “Етнолінгвістика”, що почала виходити з 1988 року, визнала поняття мовної картини світу, “наївної” картини, що лежить в основі мови, утверджується в граматичній структурі та значеннях слів, а також у структурі та значеннях

текстів – за головний предмет зацікавлень етнолінгвістики як напряду [43, с. 5].

У 1986 р. Є. Бартмінський Є. та Р. Токарський опублікували трактат “Мовна картина світу та узгодженість тексту”, в якому визначили мовну картину світу як “певний набір суджень, більш-менш зафіксованих у мові, що містяться у значеннях слів або передбачаються цими значеннями, що визначають особливості і шляхи існування об'єктів позалінгвістичного світу” [41, с. 72]. Також вони визнали мовну картину світу як таку, що закріплює сукупність відносин, що містяться в мовній структурі тексту, що є результатом пізнання позалінгвістичного світу.

Великий інтерес викликала конференція на тему мовної картини світу, організована Люблінською етнолінгвістичною школою у 1987 р. у Пулавах, матеріали якої вийшли до друку у вигляді книги “Мовна картина світу”.

Продовженням та розвитком цієї теми став значною мірою колективний том “Сучасна польська мова”, виданий у 1993 р. як частина Енциклопедії польської культури ХХ століття, в якому концепція мовної картини світу була використана в трактатах про розмовний стиль (Єжи Бартмінський), соціолекти (Станіслав Грабяс), фразеологію (Андрій М. Левицький, Анна Пайджінська), лексику (Ришард Токарський), стереотипи (Єжи Бартмінський, Йоланта Панасюк), граматичні категорії (Рената Гжегорчикова, Богдан Шиманек), інтернаціоналізми (Йоланта Мачькевіч). Усі автори взяли за відправну точку твердження, що мова не лише використовується для спілкування, але також є інструментом інтерпретації реальності і певним недетермінованим способом нав'язує картину світу, закріплює певні соціальні цінності та певні форми контакту з людьми.

Систематичний опис мовного та культурного образу світу однієї з двох основних різновидів польської мови, народної польської мови, наводить “Словник народних стереотипів та символів”, перші дві частини якого присвячені образу космосу, були опубліковані в Любліні, під редакцією Є. Бартмінського. Цей словник призначений для реконструкції мовного та культурного образу світу, що зберігається у польській народній традиції, що є

історичною основою національної традиції та її досі живим компонентом, що найбільше впливає на розмовну мову.

Особливе місце у цьому напрямі досліджень займають роботи, написані англійською та польською мовами (деякі роботи перекладені з англійської на польську) А. Вежбіцькою, яка у серії книг та статей, використовуючи метод компонентного аналізу та природну семантичну метамову, не тільки систематично реконструює значення ключових слів для різних національних культур, наприклад, батьківщина, свобода, дружба, смирення, мужність, душа, а також у надзвичайно проникливий спосіб показує глибокий зв'язок мови з механізмами мислення та концептуалізацією явищ дійсності. Подібну порівняльну роботу ведуть варшавські дослідники: Я. Пузиніна, Р. Гжегорчикова, З. Зарон, К. Вашакова.

Дослідження мовної картини світу охоплюють різні різновиди та стилі національної мови, як національної, так і народної, на додаток до найважливішого розмовного стилю для мови, також художнього та наукового стилів. С. Грабіас наголошує на корисності концепції мовної картини світу у соціолінгвістичних дослідженнях, стверджуючи, що теоретичні або методологічні проблеми досліджень мовної картини світу не залежать від типу, різновиду чи стилю мови [46]. У сучасній ситуації польської мови особливу цінність має постулат про неізоляцію досліджень загальної польської мови від досліджень регіональної польської мови. Обидва різновиди історично та культурно співвідносяться.

Таким чином, під мовною картиною світу розуміємо систему уявлень про світ. Ці уявлення безпосередньо впливають на пізнання людей, відображаючи особливості менталітету, а тому, відповідно, передаються іншим етносам. Картину світу можна інтерпретувати, розглядаючи її у світлі загальнолюдського світорозуміння. На думку В. Постовалової, картина світу – це не дзеркальне відображення світу і не відкрите “вікно” у світ, а саме картина, інакше кажучи інтерпретація, акт світорозуміння, і ця картина залежить від призми, через яку здійснюється процес світобачення [24, с. 24].

Саме тому поняття “мовна картина світу” нерозривно пов’язане із такими ключовими термінами: етнос, нація, народ, розуміння національного характеру.

За допомогою мови, в якій закріплений загальнолюдський та етнічний досвід, ми сприймаємо і розуміємо навколишній світ, а отже і самих себе. Саме етнічний досвід найточніше виявляє призму, через яку індивід краще сприймає світ, внаслідок чого і відбувається формування мовної картини світу.

1.3. Сучасна етнолінгвістика та можливості етнолінгвістичного аналізу

У ХХ столітті завдяки тому, що такі провідні спеціалісти як мовознавці, етнографи, історики та антропологи об’єднали свої зусилля для ретельного вивчення культури народу, його устрою життя, історії, виникла нова наукова дисципліна – етнолінгвістика. Етнолінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає зв’язки між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією тощо [26, с. 824].

Метою етнолінгвістики є виявлення та розкриття народних стереотипів і уявлень, національної картини світу, що дозволяє проаналізувати, як впливає мова на історію, культуру народу, його розвиток та становище в сучасному світі [7, с. 5]. Ключову роль відіграють уявлення про те, що кожна картина світу є неповторною, а також деталізоване вивчення чинників, які відповідають за формування ідеалів, установок та стереотипів етносу, розуміння ним культурних цінностей.

Важливою складовою елементів етнолінгвістичної бази є саме діалектизми та екзотизми. Така лексична база в першу чергу включає в себе слова, які змальовують особливості світорозуміння народу, умови, в яких він проживає. До того ж, ці слова важливі ще й тим, що включаючи в себе риси територіальної приналежності, відтворюють притаманні соціуму стереотипи.

Вважається, що праці І. Гердера, всесвітньовідомого німецького дослідника ХVIII ст., який писав про взаємозв’язок мови й духу народу, його

мислення, є початками етнолінгвістики. Етнолінгвістичний напрямок у Європі розпочався від концепції В. фон Гумбольдта, в Америці це були Ф. Боас, Е. Сепір, Б. Уорф. Представником в Україні та на слов'янському ґрунті є О. О. Потебня. У Росії етнолінгвістиці присвячені праці О. Афанасьєва, Д. К. Зеленіна, Е. Ф. Карського, О. І. Соболевського та ін.

О. С. Герд у своїй праці “Вступ до етнолінгвістики” наголошує: “Прийнято вважати, що етнолінгвістика зародилася в США в дослідженнях мов американських індіців у працях Ф. Боаса й Е. Сепіра. У той же час варто відразу підкреслити, що американська етнолінгвістика – це чисто мовознавчий напрям” [7, с. 5].

Початки етнолінгвістики сягають філософії мови й культури провідного німецького лінгвіста Вільгельма фон Гумбольдта. Вільгельм фон Гумбольдт – філософ, мовознавець, державний діяч, відомий своїм антропологічним підходом до мови, який полягає в тому, що її вивчення можливе лише у поєднанні та тісному взаємозв'язку із культурою, свідомістю, сформованою у людини, проявами її духовного життя.

Провідною ідеєю В. фон Гумбольдта є те, що він розглядав мову, націю і культуру як одне дуже важливе та нерозривне ціле. Фундаментальною є наступна думка вченого: “Мова є ніби зовнішній вияв духа народів: мова народу є його дух, і дух народу є його мова, і важко уявити собі що-небудь більш тотожне” [10, стр. 68].

Появу української та слов'янської етнолінгвістики завдячують Олександрю Потебні. У своїх роботах вчений досліджує бачення світу крізь призму етнолінгвістики та змальовує мовну картину світу українського народу, спираючись на загальнославистичний контекст. О. Потебня розглядав слово як невіддільне від культури явище, вивчаючи його історію з огляду на сферу існування, обрядову реальність.

У США етнолінгвістика зародилася завдяки Францу Боасу, праці якого були присвячені дослідженню мови ескімосів та індіанців у тісному взаємозв'язку з культурою, психологією та історією цих аборигенів.

Концепцію Ф. Боаса розвинув пізніше Едуард Сепір, сконцентрувавшись на вивченні мови з огляду на культуру, у такий спосіб заклавши початки етнолінгвістики. У своїх дослідженнях лінгвіст проводив паралель між етнологією, соціологією, релігією, фольклористикою та психіатрією. На думку Е. Сепіра, історія мови та історія культури розвиваються синхронно. Також дослідник наголошував, що “мова є символічним дороговказом до розуміння культури” [27, с. 162].

Ідеї Е. Сепіра знайшли своє відображення у працях Беджамена Уорфа, який дійшов висновку, що саме мова зумовлює уявлення про навколишній світ, культуру, поведінку людей. Відтак кожна мова створює власну модель картину світу за допомогою своєї лексики та структур [32, с. 140]. Завдяки положенням Е. Сепіра та Б. Уорфа, виникла гіпотеза мовної, або ж лінгвальної відносності Сепіра–Уорфа, яка сформулювалась в 30-і роки ХХ ст. Хоча ця гіпотеза зазнала різного інтерпретування, та, в той же час, сприяла розвитку етнолінгвістики не лише в США, а також і в інших країнах.

Таким чином, етнолінгвістика країн Європи розглядала мову як історичне надбання етносу, яке взаємодіяло із низкою факторів зі сфери культури та етнопсихології. Натомість етнолінгвістика у США характеризувалась більш соціологічним спрямуванням, на чому позначився вплив американської етнографії, тож її розвиток відбувався у першій половині ХХ ст.

М. І. Толстой, який є автором етнолінгвістичного аналізу та засновником Московської етнолінгвістичної школи, зазначає, що етнолінгвістика, як розділ мовознавства, а в ширшому розумінні – напрямок у лінгвістиці, спонукає науковця на аналіз взаємозалежності між мовою і народним менталітетом, мовою і народною творчістю, мовою і духовною культурою [29, с. 509].

Польська етнолінгвістична школа тісно пов’язана із Московською семантичною школою та з етнолінгвістичною школою Н.І. Толстого. Попередницею етнолінгвістики Є. Бартмінського у Польщі вважається А. Вежбицька, добре знайома із Московською семантичною школою.

На відміну від етнолінгвістичної школи Н. І. Толстого, когнітивна етнолінгвістика польської школи досліджує не лише традиційну, а й сучасну культуру та картину світу. Відтак, центральними для Польської етнолінгвістичної школи є поняття мовної картини світу та мовного стереотипу (концепту), а також когнітивної дефініції та профілювання, для Є. Бартмінського – когнітивна дефініція та мовне профілювання.

С. Толстая влучно зазначає, що головна риса підходу Є. Бартмінського до досліджень полягає в інтегральності та цілісності сприйняття мови і культури як двох взаємопов'язаних понять, які мають одного і того ж носія та беруть до уваги його погляди на світ [30, с. 9]. Бартмінський, керуючись когнітивним підходом до мови, збагачує її абсолютно новим матеріалом, але також підтримує традиційний погляд на мову, притаманний Гумбольдту та Потебні. Науковець послуговується поняттям стереотипу, наслідуючи У. Ліпмана і Х. Патнема, але значно змінює його, аби це поняття можна було пристосувати до завдань, спрямованих на побудову нової повноцінної словникової дефініції та створення словника нового зразка.

Для Бартмінського людина, його діяльність і його свідомість – все це залежить від мови, всі складові якої несуть на собі відбиток слова, його сенсів, асоціацій та конотацій. Мова є тією рушійною силою, яка дозволяє нам дізнатися все про людину: її надії, страхи, смаки, оцінки, явне та приховане. При цьому в мові все пов'язано і наділене сенсом: тембр голосу, темп і ритм вимови діалектного або фольклорного тексту, який є не менш значущим, ніж вибір лексики, синтаксис або композиція цілого. І все це обертається навколо людини, її позиції, точки зору, її ставлення до світу і самої себе. В цьому відношенні підхід Бартмінського близький до когнітивного, але істотно відрізняється від суто лінгвістичних підходів, при яких “матеріалом для реконструкції мовної картини світу служать лише факти мови – лексеми, граматичні форми, словотворчі засоби, синтаксичні конструкції, фраземи, правила лексико семантичної сполучуваності та ін.” [2, с. 7-8]. Відрізняється підхід і від інших етнолінгвістичних, логічних і концептуальних поглядів, які

звертаються не тільки до системно-мовних, а й до текстових, поведінкових і подібних свідчень, при цьому в різному ступені надаючи значення кордонам, що розділяють сфери мовної та культурної компетенції.

Найбільшу популярність і визнання отримали роботи вченого саме з етнолінгвістики, дисципліни, зобов'язаною своїм становленням в польській науковій традиції саме Єжи Бартмінському. Серед інших наукових напрямків, що носять цю назву (американська етнолінгвістика Боаса і Сепіра і їх послідовників, французька і – ширше – романська етнолінгвістика, російська етнолінгвістична школа Н. І. Толстого), етнолінгвістика Єжи Бартмінського має окреме обличчя і свої визнані досягнення. Завданням етнолінгвістики, на думку Бартмінського, “є суб'єктна реконструкція культури і вивчення менталітету її носіїв, їх способів концептуалізації світу, відображених у мові” [3, с. 33]. Своєрідність польської етнолінгвістики багато в чому визначається тим, що вона стала органічним продовженням і розвитком досліджень Бартмінського в області діалектології і мови фольклору.

Відтак одним із ключових принципів сучасних етнолінгвістичних студій є положення стосовно того, що мова відіграє надзвичайно важливу роль у пізнанні навколишнього світу, створенні картини світу, що формується безпосередньо під впливом мови та відображає уявлення народу. Кожній мові притаманне своє світобачення, оскільки мова інтерпретує світ, виступаючи в ролі посередника між цим самим світом та людиною.

Таким чином, етнолінгвістика, як наука про національно-мовне життя, ретельно досліджує питання взаємозв'язку мови і культури, а також вивчає вплив етнокультурних чинників на діяльність мови.

1.4. Методологічні засади дослідження

У дослідженні використовуються такі методи як історико-етимологічний, зіставно-типологічний та лінгвокультурологічний. Головним методом, використаним у роботі, є метод мовного профілювання. Завдяки цьому методу було виконано практичну частину дослідження.

Поняття профілювання, яке вживається в літературі з лінгвістичної семантики, не має єдиного загальноприйнятого значення. Існує принаймні два значення цього терміна. Одне з них пов'язане з американським когнітивізмом Лангакера, інше відоме з робіт Анни Вежбицької та її послідовників.

Спільність полягає в аналізі значення мовних висловлювань в рамках більш широкого контексту, яким, наприклад, для А. Вежбицької є поняття прототипної ситуації, для Лангакера – поняття когнітивної сфери (того, що інші дослідники називають рамкою або ідеальною когнітивною моделлю), а для найбільш близької нам антропологічної моделі – це комплекс понять, згрупованих навколо суб'єкта, що говорить (*homo loquens*), що складається з таких “суб'єктивних” елементів, як тип мислення, знання про світ, система цінностей, а особливо точка зору суб'єкта і мотивована нею картина світу.

Створене на основі етнолінгвістичного аналізу поняття профілювання, результатом якого є профіль образу предмета, – це властивість закріпленого за предметом уявлення (стереотипу), що складається, з одного боку, зі своєрідного відбору та структурування аспектів, в яких тлумачиться предмет; з іншого боку, воно залежить від типу конкретних якісних характеристик, що відносяться до цих аспектів. І те і інше пов'язане з факторами, що належать до пізнавальної та культурної баз мови: прийнятої суб'єктом точки зору, типом знання про світ, типом мислення, системою зразків і цінностей. Все це разом має вирішальне значення для певної пізнавальної моделі, в рамках якої інтерпретується сам предмет [45, с. 225].

Згідно з принципами етнолінгвістики, націленої на “суб'єктну реконструкцію культури” на основі мови, при визначенні поняття профілювання і профілю належить виходити з повсякденних уявлень. Відтак, згідно із визначенням у “Словнику польської мови” Шимчака, поняття профілю розуміємо як “контур, малюнок, форму чого-небудь”, а дієслово профілювати – як “надавати предмету певну форму” [73]. Таким чином, профілювання є суб'єктивною (оскільки має свого суб'єкта) мовною та понятійною операцією, під час якої формується образ предмета за допомогою сприйняття його в

певних аспектах, в яких відповідно до певної точки зору та знання про світ відображаються властивості, походження, зовнішній вигляд, переживання, життєвий досвід цього предмета.

Фактори, від яких залежить профілювання, пов'язані з наступними суб'єктивними категоріями: типом мислення людини, її знань про світ, системи цінностей і точки зору; вони відносяться до вищого рівня організації мови, на якому обов'язкова присутність людини як інтерпретатора і “організатора сценарію” [55, с. 137].

Ключове місце в методі мовного профілювання займають поняття аспекту, категорії, фасету. Ці три терміни, які часто використовуються як взаємозамінні, позначають приблизно одне й те саме: набір суджень про людину/предмет з урахуванням ознак, що визначають даний об'єкт. Найчастіше все-таки вживається термін фасет, використовуваний А. Вежбицькою. Спосіб побудови тлумачення за допомогою фасетів відкриває нові, виняткові перспективи, якщо мова йде про демонстрацію когнітивної структури понять. Саме таке зразкове застосування фасетного підходу продемонструвала Анна Вежбицька. Вона довела існування особливих схем тлумачення для різних груп лексики, зокрема назв тварин, і дала їх теоретичне обґрунтування. Дослідниця виділила поняття таксономічні, функціональні, партономічні і колективні та приписала їм різні структури тлумачення як в плані категоризації, так і у виборі фасет. Наприклад, для мишей – “природа”, походження, середа, величина, зовнішній вигляд, поведінка, ставлення до людей [57, с. 254-256].

Такий своєрідний склад фасетів виявився необхідним для інтерпретації і порівняльного опису стереотипів різних народів: ставлення до людей, риси характеру і інтелекту, життєва позиція і ставлення до матеріальних благ, світогляд, зовнішній вигляд [42, с. 260].

Категоризація предмета, вибір фасетів, що відповідають даній категоризації, і якісні характеристики предмета в рамках прийнятих фасетів складають в сукупності те, що можна назвати профілюванням. Профілювання є процесом. Його результат – профіль. Під цим терміном розуміємо не стільки

варіант значення, як варіант уявлень про об'єкт, сформований через підбір фасет, їх впорядкування відповідно до правил імплікації, їх наповнення змістом відповідно до загальноприйнятого знання про світ. Профілі знаходяться в межах виділених значень і надають особливої форми базовому змісту. Профілі диференціюють уявлення про прототип об'єкта.

Механізм створення профілю поняття можна описати в кількох його типових різновидах, які залучають компоненти різних зон значення слова. Таким чином, характер профілю виявляється пов'язаним з вибором категорій компонента. Наприклад, волошка (*blawatek*), яка характеризується як рослина, як квітка, як трава, як бур'ян, отримує щоразу різний склад фасетів і різний зміст внутрішніх характеристик фасетів.

Отже, різні профілі не є різними значеннями, це способи організації семантичного змісту всередині значень. Вони створюються на основі деривації, вихідним пунктом якої є базовий комплекс семантичних ознак в рамках значення – відкритого комплексу певних рис.

Профілювання передбачає наявність прототипу. Прототип визначається як ментальний зразок, когнітивне уявлення, найбільш характерний представник категорії [20, с. 341]. Тобто прототип передбачає наявність комплексу типових вербалізованих ознак, які, маючи високий показник частотності, відрізняють один предмет від інших.

Стереотип, натомість, – це комплекс культурно обумовлених ознак, які відображають практичний досвід, що виник внаслідок їхньої взаємодії із цим об'єктом. Поняттю стереотип притаманний міждисциплінарний характер. Термін стереотип став загальновизнаним завдяки праці У. Ліпмана “Public Opinion”, в якій автор визначає стереотипи як образи в нашій свідомості, що виникають в нашій свідомості [51]. Всі наступні дефініції стереотипу як мовного явища так чи інакше ґрунтуються на визначенні У. Ліпмана, в тій чи іншій мірі підкреслюючи різні аспекти цього явища. Розробляючи концепцію стереотипу, У. Ліпман зазначив одну ключову особливість цього поняття – стереотип, відповідаючи очікуванням суспільства, орієнтується на певний образ

світу, який формується у свідомості представників тієї чи іншої спільноти та є для них ідеальним [51]. Стереотипність можна вважати різновидом міфологічного мислення, оскільки з міфологічним аспектом стереотипу як складової соціокультурного феномена пов'язане те, що стереотип співвідноситься з такими явищами як упередження, думка, вірування, забобони. Це отримало втілення в працях Г. Олпорта, у яких він охарактеризував упередження як судження про інших, які не мають достатніх підстав, а стереотипи, натомість, є похідними від упереджень [36, с. 187].

Стереотипність охоплює всю картину світу, як образ предмета, так і образ людини; стереотипність невіддільна від сутності природної мови, яка ґрунтується на суб'єктивній категоризації явищ, а також на конвенції і на повторюваності, що і є стереотип, “необхідний елемент спільної мови і коду культури” [50, с. 12]. Ясно також, що в зв'язку з вищесказаним, обсяг явища набагато ширший, ніж прийнято вважати. Стереотипність аж ніяк не обмежується людьми, етнічними, регіональними, професійними групами, але охоплює різноманітні соціальні ситуації, положення, типи поведінки, продукти людської діяльності, елементи найближчого оточення людини, в тому числі тварин і рослин, об'єкти природи, все те, що звичайна людина пізнає і освоює для своїх цілей, створюючи собі певну модель світу і сценарій свого в ньому існування. Ця модель світу – не відображення дійсності, а її інтерпретація і проекція, вона включає як описові моменти, так і емотивні, і аксіологічні: систему цінностей, норм і оцінок, особистісні моделі і моделі буття. Вона виводиться з семантики слів.

У. Ліпман вказав на подвійну функцію стереотипу: психічну (економія зусиль по пізнанню світу) і суспільну (захист громадської позиції, що розуміється в широкому сенсі, говорячи про те, що системи стереотипів можуть бути стрижнем нашої власної традиції, оборонним укріпленням нашої громадської позиції [51]. Вони складають впорядковану, більш-менш цільну картину світу, над якою надбудовуються наші звичаї, смаки, можливості, звички і надії.

Однією з провідних рис стереотипів, що розглядаються як підклас понять, є поєднання опису предмета з емоційними і ціннісними оцінками. Стереотипна мовна картина світу є картиною суб'єктивною, не зважаючи на те, як вона закріплена в мові та як сприймається етносом.

Знання про об'єктивний світ фільтруються суспільною свідомістю, трансформуються відповідно до прийнятої в суспільстві системою норм і оцінок, потреб і установок. Вони формуються в рамках пізнавальних зразків, для яких ключове значення має категорія точки зору. Стереотипи нерозривно пов'язані з поведінкою людей, тварин та їх вчинками. Виникаючи внаслідок певних життєвих ситуацій, вони сприяють формуванню певних установок і вчинків.

Основні функції стереотипів – це зміцнення картини світу і програмування певного стилю поведінки в межах конкретної соціальної групи. Відтак, йдеться про психологічні функції, що полегшують орієнтацію в складному світі, і соціальні функції, які сприяють нормальному включенні особистості в колектив, інтегрування суспільства і впевненість особистості у визнанні з боку інших членів суспільства. Результат тут важливіше істини, хоча не виключає її.

Описуючи дійсність спрощено, схематично, створюючи суб'єктивні міфологічні або ідеологічні уявлення, стереотипи можуть перешкоджати взаєморозумінню людей як всередині етнічних спільнот, так і особливо в груповій комунікації. Це стосується особливо того аспекту стереотипів, який об'єднує їх з упередженнями, зі знаннями, прийнятими некритично, на основі довіри, з повсякденного досвіду. Нерозривно пов'язані з природною мовою, засвоєвані в процесі виховання, стереотипи схильні до змін, хоча і дуже повільних, але помітних.

Поняття стереотипу виявилось широко затребуваним і в сучасній лінгвістиці. Відтак, у традиціях Московської етнолінгвістичної школи стереотип розглядається як явище, що належить “мові культури”, у зв'язку з чим об'єктом дослідження стає семантика знаку в мові культури, зв'язок мовних

і позамовних стереотипів [56, с. 99].

Автор найдетальнішої польської книги про стереотипи, соціолог Анджей Капішевський визначає стереотипи як “уявлення про деяку етнічну групу, що існують у свідомості членів іншої групи у вигляді сукупності взаємопов'язаних суджень і переконань” [49, с. 27].

Згідно з визначенням Єжи Бартмінського, стереотип – це “уявлення про предмет, який сформувався в рамках певного колективного досвіду, а відтак характеризує вигляд цього предмета, його дії, як його сприймає людина; в той же час це уявлення, яке реалізується в мові, а отже є доступним шляхом пізнання мови і перебуває в розпорядженні колективного знання про навколишній світ” [3, с. 68]. Поняття мовного стереотипу у концепції Є. Бартмінського стало логічним завершенням міркувань про дефініцію нового типу, когнітивну, яка визнає відмінність між лінгвістичним і енциклопедичним словником, проте прагне відтворити “культурно-мовний портрет описуваного об'єкта і показати, як бачить цей об'єкт типовий представник даної культури” [3, с. 47]. Кордон між мовою і культурою тут не стирається повністю, але помітно згладжується і стає досить гнучким. Прикметник *когнітивний* в словосполученні *когнітивна дефініція* вказує на те, що зміст дефініції повинен мати пізнавальний, а не виключно семантичний характер. Головна мета когнітивної дефініції – відповісти на питання про спосіб сприйняття предмета носіями мови, тобто про закріплене в суспільстві, доступне вивчення через мову і вживання мови як способу пізнання світу, категоризації його явищ, їх характеристиках і оцінках. Одиницею, яка підлягає тлумаченню, є “ментальний предмет” у всьому багатстві його характеристик, закріплених в мовній картині світу.

Реконструкція стереотипу потребує усієї сукупності контекстів та ситуацій, пов'язаних з даним словом і даним предметом. Для цього і існує когнітивна дефініція, яка, згідно з А. Вежбицькою, а пізніше і Є. Бартмінським, “має включати всі компоненти, закріплені у свідомості людини, і має розташовувати їх так, аби вони були адекватні структурам імен цієї свідомості”

[3, с. 26-27]. Когнітивна дефініція передбачає наявність фасетів (семантичних параметрів), в яких описуються такі категорії:

- походження (етимологія);
- зовнішній вигляд;
- чисельність (кількість, в якій виступає даний предмет);
- символіка;
- назва з урахуванням всіх можливих значень і співвідношень;
- синоніми;
- характеристики, не пов'язані із зовнішнім виглядом, зокрема звички та поведінка об'єкта;
- дії, процеси, стани предмета;
- передбачення: культурна еквівалентність даного предмета іншому предмету;
- опозиції;
- гіперонім: родові поняття, назва класу предметів;
- предмет як причина, наслідок, об'єкт впливу.

Таким чином, новий підхід до дефініції, розширення її пояснювальних можливостей виявилися органічно пов'язаними з новим поглядом на сам предмет лексикографічного уявлення. Об'єктом етнолінгвістичного опису стає не значення слова, як в лінгвістичному словнику, а стереотип. Словник, що претендує на експлікацію не тільки семантики слова, а також колективних знань про предмет, не може обмежитися одним жанром або вибірконими текстами, оскільки реконструкція стереотипу вимагає врахування всієї сукупності контекстів і ситуацій, пов'язаних з даним словом і цим предметом. Стереотип зозулі, наприклад, не може вважатися повноцінним і адекватним, якщо він реконструйований тільки на основі пісенних контекстів, без урахування даних фразеології, загадок, казок, повір'їв, прийнятих норм поведінки по відношенню до птаха, оцінок і суджень.

“Словник народних стереотипів і символів” став головним результатом

праці польської етнолінгвістики і етнолінгвістичної лексикографії, втіленням задуму Є. Бартмінського про словник нового типу, в якому береться до уваги не переклад слова, який ми звикли бачити у мовному словнику, і не предмети в енциклопедіях, що відповідають йому, а саме семантичні зв'язки між словами та предметами, інакше кажучи, колективні образи предметів, тобто стереотипи [3, с. 74]. Новизна даного підходу полягає в новому, вперше експліцитно сформульованому об'єкті опису, а також в зовсім відмінному від традиційного способу його представлення.

Стереотипи тварин є найдавнішими і мають особливе культурне значення. Це пов'язано з багатовіковою традицією говорити про вчинки людей, використовуючи образи тварин.

Висновки до Розділу I

У фразеології відображається культура народу, притаманне йому бачення навколишнього світу, а також багатовіковий досвід спостереження людей за поведінкою, рисами характеру та зовнішнім виглядом тварин. Це пов'язано із тим, що людина завжди вважала себе невід'ємною частиною природи. Природу ж натомість зазвичай персоніфікують, наділяючи представників тваринного світу рисами характеру, притаманними людині. Саме так сформувалися стереотипи і уявлення людей про тварин.

Тваринний світ представлений у фразеології досить різноманітно, оскільки люди часто приміряють на себе риси зовнішності чи поведінки тварин. Фразеологічні одиниці із компонентом зоонімом виступають об'єктом дослідження вчених вже досить тривалий час, адже тварини завжди відігравали важливу роль у традиціях, господарсько-економічному та повсякденному житті носіїв мови. Звідси і поява фразеологічних одиниць із назвами тварин, що слугують на позначення різноманітних людських рис характеру, як позитивних, так і негативних.

Мова є відображенням культури й ментальності етносу, джерелом його енергетичного коду. Кожній національній мові притаманна своя унікальна

картина світу, так само як кожному народу властиве різне бачення, розуміння та сприйняття дійсності, адже одні і ті ж явища викликають в носіїв мови різні асоціації. Тому мовні картини світу двох споріднених слов'янських мов таких, як українська та польська, хоч і схожі між собою, але також мають певні, часом навіть суттєві відмінності. Національна культура якнайкраще розкриває світорозуміння та світогляд певного етносу, а також найточніше відображає особливості його світосприйняття.

У мовознавстві ХХІ ст. утвердилися напрями, у яких мова повстає не лише як засіб пізнання та комунікації, а в першу чергу як унікальний культурний код нації. Саме тому останні десятиліття прослідковується особлива увага до етнолінгвістичних студій, спрямованих на комплексне вивчення й відродження традиційної культури різних народів. Через що детальне дослідження етнології та етнокультури за допомогою лінгвістичних методів сприяє розбудові етнолінгвістики як цілісної наукової галузі. Вільгельм фон Гумбольдт започаткував засади методології етнолінгвістики як науки, від яких згодом відштовхувалися інші мовознавці. Підґрунтям сучасних лінгвістичних напрямів є такі теоретичні положення, що беруть свій початок від ідей Гумбольдта.

Створене на основі етнолінгвістичного аналізу поняття профілювання, результатом якого є профіль образу предмета, – це властивість закріпленого за предметом уявлення (стереотипу). Профілювання залежить від типу мислення людини, її знань про світ, системи цінностей і точки зору. Ключовим у методі мовного профілювання є наявність фасетів, що становлять набір суджень про людину/предмет з урахуванням ознак, які визначають даний об'єкт. Спосіб побудови тлумачення за допомогою фасетів відкриває нові, виняткові перспективи, якщо мова йде про демонстрацію когнітивної структури понять. Такий своєрідний склад фасетів є необхідним для інтерпретації і порівняльного опису стереотипів різних народів, зокрема ставлення до людей, рис характеру і інтелекту, життєвої позиції і ставлення до матеріальних благ, світогляду, зовнішнього вигляду.

РОЗДІЛ 2. СТЕРЕОТИПОВЕ БАЧЕННЯ СВІЙСЬКИХ ТА ДИКИХ ТВАРИН У ПОЛЬСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

2.1 Етнолінгвістичний аналіз фразеологізмів із назвами свійських тварин

Перша та найчисленніша група, що розглядається у роботі – це фразеологічні одиниці, що містять назви домашніх тварин: собаки і кота. Це найдавніше одомашнені тварини, а отже вони є найближчими для людей.

Тут і надалі для розгляду фразеологізмів використовуються такі фасети: призначення тварини, поведінка, вигляд, риси характеру та ставлення людини до тварини.

Pies (собака)

1. Призначення собаки

На основі фразеологізмів можна зробити висновок, що собаку в основному використовували для охорони подвір'я, тримали на ланцюзі, щоб він стеріг будинок: *pies podwórzowy/łańcuchowy* [SJP III, с. 127], *ktoś waruje jak pies* [SFGD], *wierny jak pies przy budzie* [SFGD]. Фразеологізмом *pies pokojowy* [SJP III, с. 127] змальовано собаку, невеликого за розмірами, а тому його як правило тримали у помешканні.

Через те, що собака має винятковий нюх, він завжди супроводжував людину під час полювання, на що вказує фразеологізм *psi węch* [SFJP I, с. 784]. Натомість якщо людина щось шукає, або підозрює когось у чомусь, про неї кажуть *węzyc jak pies* [SFJP I, с. 674], *chodzi jak pies po jatkach* [NKPP I, с. 280].

2. Поведінка собаки

Перш за все, йдеться про гавкіт собаки: *pies umilknie, kiedy się wyszczeka* [NKPP II 906], *pies dobry na wiatr nie szczeka* [NKPP II, с. 903]. У фразеології підкреслюється, що найбільше гавкає саме голодний собака: *pies głodny lepiej szczeka* [NKPP II, с. 903]. Гавкання тварини часом виступає попередженням: *pies, co szczeka, przestrzega* [NKPP II, с. 902].

Фразеологія підкреслює, що собака є звіром, а отже вкусить у будь-який момент, навіть за відсутності приводу: *nie zawsze człowiek winien, jak pies ukąsi* [НКРР II, с. 901]. Однак вірогідність того, що собака вкусить більша, якщо тварину такої реакції ще більша, якщо собаку навмисно розлютити, тому у низці фразеологічних одиниць простежується порада не робити так: *nie ciągnij psa za ogon, bo ukąsi* [SFJP I, с. 674], *gdy pies śpi na śmieciu, nie następuj tu na ogon, by cię nie ukąsił* [НКРР II, с. 889]. Через це фразеологізм *psa nie drażnij* [SFJP I, с. 675] також являє собою застереження не дражнити собаку, аби не накликати біду.

Собака у фразеології повстає як прожерлива істота, яка любить їжу тваринного походження, найчастіше – м'ясо та сало: *czuje pies sadło* [НКРР II, с. 887], *wie pies, czyje sadło zjadł* [НКРР II, с. 912]. Не дивлячись на це, саме кістка є для тварини найулюбленішим смаколикком: *woli pies kostkę* [НКРР II, с. 913], *każdemu psu kość luba* [НКРР II, с. 895]. Собаку, як найкращого друга людини, не завжди годували належним чином і регулярно. З цієї причини в собачій поведінці стало постійним поховання надлишку їжі на чорний день.

3. Вигляд собаки

Дворові собаки зазвичай різного кольору. Однак у фразеології можна знайти лише посилання на бурий колір: *ktoś jedzie po kimś jak po burym psie/kazałby komuś pies bury* [53, с. 17]. Бурий колір також може бути наслідком брудної шерсті, тому що собака, на відміну від кота, – це не одна з тварин, яка повинна бути чистою: *brudny (uflagany) jak pies, ktoś wystroi się jak Kasprowa suka, ktoś przyczepi się do kogoś/czegoś jak rzep do psiego ogona* [SFGD, с. 148].

Собаку не завжди б'ють за якусь провину, часто це відбувається через поганий настрій господаря, через що фразеологізм *czuć się/spoglądać/wyglądać jak zbity pies* [SFJP I, с. 674] описує стан, коли людина відчуває себе побитою та замученою. Однак, в той же час, собаці приписується надзвичайна живучість, про що свідчать фразеологічні одиниці *przyżyło psisko niejedno zimisko* [НКРР II, с. 907], *chudy pies najdłużej żyje* [НКРР II, с. 886].

4. Риси характеру, що приписуються собаці

Собаці приписують цілий ряд поганих рис. Саме тому ця тварина вважається злою у вищій мірі. Отже, собаку характеризують такі риси:

– надмірна приязнь до людини: *psie przywiązanie, psia wierność* [SFJP I, с. 784] у значенні, що хтось є дуже відданим та вірним. Натомість фразеологізмами *leżeć u nóg jak pies, chodzi za kim jak pies* [SFJP I, с. 784] символічно позначено людину, яка ходить слідом за кимось, є дуже слухняною, покірною, зробить все, що їй скажуть. Коли ж людина поводить улесливо, намагаючись всім догодити, про неї кажуть *służyć przed kim* або *komu na dwóch łapkach jak piesek* [SFJP I, с. 675], *dożarty jak pies* [SGG I, с. 38];

– фальшивість: *falszowy jak pies, cygani jak pies* [SFGD], *łgać jak pies* [SJP II, с. 631] у значенні, що хтось безсоромно бреше. Якщо при цьому людина ще й обмовляє когось, прагнучи підставити, про неї кажуть *szczeka jak pies, wieszać psy na kimś* [SFJP I, с. 674];

– агресивність: коли когось сприймають як жорстоку та сувору людину, яка не знає, що таке співчуття, це відображається у фразеологізмі *uważać kogoś za psa* [SFJP I, с. 674], а *pieski charakter* [SFJP I, с. 675] – це характер, який є напрочуд запеклим та лютим.

Єдине позитивне у собаці – це вірність: *pies najprzychylniejsze człowiekowi zwierze* [NKPP II, с. 904], *pies liże tego, kogo rad widzi (komu się raduje)* [NKPP II, с. 903]. На відміну від кота, собака завжди радий бачити свого господаря.

5. Ставлення людини до собаки

Собаку, як правило, не дуже цінували, до неї ставилися дуже зневажливо, а час від часу навіть із неприязню. Тому тварина досить часто зазнавала жорстокості, потерпаючи від людини: *gonić/pędzić kogo jak psa* або *jak psa wściekłego* [SFJP I, с. 674]. У даних фразеологізмах вказується, що когось відганяли, або навпаки переслідували, натомість фразеологізм *(nie) mieć kogo za psi pazur* [SFJP I, с. 784] свідчить про зневажливе ставлення, коли людину не сприймають належним чином. Собака змальовується також як тварина, яку дуже часто б'ють: *poszedł jak zlany pies* [NKPP I, с. 806].

Собака іноді потерпає від голоду: *głodny jak pies, suchy jak pies* [SJP II, с. 630] та загалом має не найкраще життя, багате на невзгоди, про що свідчать фразеологізми *psi los, psie życie* [SFJP I, с. 784]. Через те, що тварину не цінували, вона була занедбаною, а її доля майже не цікавила господаря: *skapiec, coby za grajcar psa za granicę gonił* [58].

Презирливе ставлення до собаки також закріпилося у прикладах, що використовуються на позначення образ: *kichał pies, całuj psa pod ogon* [SGO, с. 301]. Найбільш образливим є фразеологізм *ktoś wieszka na kimś psy* [SFGD]. Ця фразеологічна одиниця змальовує образ засудженого, якого зганьбили, повісивши із ним разом собаку. Таке покарання було передбачене Магдебурзьким законом.

Собака була твариною, якій приписували численні стосунки з дияволом: *potrzebny gdzieś jak pies w kościele/w Częstochowie* [SFGD, с. 110].

Kot (kim)

1. Призначення кота

Кота вивели для знищення мишей і щурів, що є його основним завданням й сьогодні: *ktoś bawi się z kimś jak kot z myszką* [47, с. 84]. Водночас ця фразеологічна одиниця вказує на знущання кота над слабшою від нього мишею. До X ст. у господарствах слов'ян гризунів ловила ласка, а іноді і їжак. Кішка ж могла набагато легше адаптуватися до нових умов і швидше розмножувалась, а тому врешті-решт зайняла місце цих тварин.

2. Поведінка кота

Кіт – це тварина, яка постійно нявкає: *ktoś miauczy jak kot* [SFGD]. У носіїв української та польської мов котячий голос, вереск, часом викликає не надто приємні емоції. Звідси поява в польській мові фразеологізму *kocia tużuka* [DSJP III, с. 781], який стосується людини, незадоволеної чимось, та яка має за мету комусь надокучити та розізлити. З цим фразеологізмом можна також пов'язати вислів *koci wrzask* [SW II, с. 386], що означає пронизливий крик, сильний голос від болю.

Кіт бігає швидко і часто безцільно: *biega jak kot zagorzały* [NKPP I, с. 91], *biega jak kot w marcu*, *biegać/latać jak kot z pecherzem* [SFJP I, с. 351]. Діти, бувало, знущалися над котом, прив'язуючи йому до хвоста різні предмети, шум яких лякав тварину, або ж вдягали kota в шкаралупки горіха. Звідси поява фразеологізму *chodzi jak kot w łupinach* [NKPP I, с. 279].

Кіт – дуже спритна тварина. На це вказують наступні фразеологічні одиниці: *ktoś spada na cztery łapy jak kot*, *kot spada na cztery łapy* [DSJP III, с. 1063], що говорить про людину, яка завжди знайде вихід із ситуації. На позначення спритності та моторності використовується також фразеологізм *koty w prawie* [SSEJP II, с. 558].

До уваги береться і тиха, безшумна хода й поведінка kota: *siedzieć jak kotka na murku*, *siedzi jak kocur w szłopcach* [NKPP III, с. 181], що вказує на те, що тварина сидить майже нерухомо. Про сильну тишу говорять вираз *kotka język zjadła* [NKPP II, с. 166] і фразеологізм *iść kocią łapką* [NKPP II, с. 166].

Здавна відомо про недружні стосунки kota із мишею. Відносини між цими тваринами сприяли появі цілого ряду фразеологізмів: *nie igraj, myszko, z kotką* [NKPP II, с. 168], *kotowi żart, a myszce śmierć* [NKPP II, с. 166], *czatuje jak kot na mysz* [NKPP I, с. 363]. Дані вирази говорять про те, що для слабкої істоти небезпечно мати справу із сильнішою істотою.

3. Вигляд kota

Розглядаючи характеристику зовнішнього вигляду kota, слід звернути увагу на форму голови kota, а саме її випуклість. Польський фразеологізм *kocie łby* [SGO, с. 326] дослівно наділений значенням “бруківка”, отже в польській мовній картині світу кіт постає не надто розумною істотою. На відміну від польської, в українській фразеології існує фразеологізм *коти шкребуть на серці* [Доброльожа 238], в якому імпліфікується стан тривоги, хвилювання.

Kota характеризують гострі кігті: *kocie pazurki* [SFJP I, с. 332]. Зазвичай кігті є небезпечними для інших істот та несуть в собі ознаку підступності: *liże się jak kot, a drze jak wilk* [NKPP II, с. 315], *łasi się jak kot* [NKPP II, с. 334].

Кіт, як нічна тварина, має надзвичайно гострий зір. На це вказують наступні фразеологізми: *mieć kocie oczy* [НКРР II, с. 168], *oczy się komu świecą jak u kota* [SFJP I, с. 351].

4. Риси характеру, що приписуються коту

– фальшивість: *kocie złoto, kocie srebro, kocia muzyka* [SL II, с. 395]. Думка про те, що кішка брехлива виникла тому, що вона непередбачувана у своїй поведінці і не така вірна, як собака. Навіть дуже ручна кішка може іноді подрпати або вкусити свого господаря. Фразеологізми *falszywy jak kot* [SFJP I, с. 351], *żyć na kocią łapę* [38, с. 98] вказують на нещирість намірів. Призначення коту риси фальшивості та віщування нещастя полягає ще й в тому, що це тварина, що походить від диявола, а чорний колір шерсті та чудовий зір вночі лише це підтверджує: *w nocy wszystkie koty czarne* [SP, с. 607], *kot drogę przeszedł* [НКРР, с. II 164], *brać koty w leszczoty* [НКРР II, с. 161];

– розумова обмеженість: *kotem* було прийнято називати не надто розумну людину. Також коту притаманні такі риси як нерозсудливість, схильність до пустощів, через що виникає брак досвіду: *gdzie nie masz kota, nie masz krotofili* [SL II, с. 465], *ktoś ma kota w głowie, mądry jak Maćków kot* [НКРР II, с. 167]. А вислів *kota ciągnąć* [SSEJP III, с. 14] вживається, коли йдеться про когось, хто компрометує себе, стає посміховиськом;

– ненажерливість: *oblizuje się jak kot do mleka/szperki* [НКРР II, с. 169], *patrzeć na coś, jak kot na szperkę* [SFJP I, с. 351], *nie zawsze kotowi zapusty* [НКРР II, с. 169];

– незалежність та зухвалість: кіт майже не піддається дресируванню і завжди поводить себе як вважає за потрібне. Проте з польського фразеологізму *kot, który chodzi własnymi drogami* [НКРР III, с. 164], в якому йдеться про незалежну людину, виявляється, що поляки ставляться до kota цілком позитивно та прихильно через вміння існувати самотійно. Фразеологізм *wstyd kota w ogon* [SL II, с. 465] позначає людину, байдужу до зауважень, а отже зухвалу.

5. Ставлення людини до kota

Кішка мала малу цінність, тому кошенят не купували, а відбирали у самки. Вважається також, що перші котенята з покоту – найслабші: *pierwsze koty za plot(y)* [SW II, с. 502], що пізніше набуло значення не зовсім вдалих перших спроб, через які, однак, не варто засмучуватись. Фразеологічні одиниці типу *kupować kota w worku* [SFJP I, с. 351] також вказують на невдачу.

Непримітність kota спричинила появу таких фразеологічних одиниць, як *tylę, co kot napłakał* [DSJP III, с. 1063], *zjadłaby go kotka przez noc* [NKPP II, с. 171], а вираз *bodaj tak kot płakał* [NKPP II, с. 161] слугує на позначення сумнівів стосовно певної ситуації.

Однак, до kota ставлення господарів є набагато кращим, ніж до psa. Тому кіт та пес завжди ворогують: *żyją jak pies z kotem* [SW II, с. 502], *być/żyć z kim jak pies z kotem* [DSJP III, с. 1063], *drzeć z kimś koty* [SFJP I, с. 351].

Друга група, що розглядається у роботі – це фразеологічні одиниці, що містять назви сільськогосподарських тварин: коня, свині, корови/бика.

Koń (кінь)

1. Призначення коня

Коня використовували для обробітку землі, через що він почав асоціюватися із важкою роботою: *haruje jak koń* [NKPP I, с. 779], *był to koń, ale się zjeździł* [NKPP II, с. 117], *silny (mocny) jak koń* [NKPP II, с. 194], *konie jak hamany* [NKPP III, с. 125]. Внаслідок цього на позначення сильнодіючих ліків навіть з'явилися вислови *lekarstwo końskie* [SW II, с. 462], *końska kuracja* [DSJP III, с. 983].

Кінь також слугував для перевезень, його запрягали у вози. Більше натомість цінувались саме породисті коні, яких запрягали до карет. Тому фразеологізми *chodzi jak kolasowy koń* [NKPP I, с. 278], *jakby go na złotego konia wsadził* [NKPP III, с. 122] почали слугувати на позначення пихатої людини.

Коня використовували для верхової їзди: *ktoś przykróci komuś cugli, ktoś popuści komuś cugli* [NKPP II, с. 134].

2. Поведінка коня

Дуже велика кількість фразеологізмів вказує на інтенсивність певної дії тварини. Так, наприклад, виразом *rzeć jak koń* [39, с. 120] описується дуже сильний та нетактовний сміх. Негативного відтінку набули також фразеологічні одиниці *bije kopytami jak koń* [НКРР I, с. 87] та *końska grzywa* [39, с. 120].

Іржання коня також знайшло своє відображення у фразеології: *ktoś rży jak koń*, *ktoś kwiczy jak koń* [75]. Можливо, звуки, що видаються конем, також були основою виникнення в людини сміху, про що свідчить фразеологізм *koń by się uśmieł* [40, с. 205]. Суть цієї фразеологічної одиниці полягає в тому, щоб позбавити коня здатності сміятися.

Кінь постійно стрибає вгору: *ktoś bryka się jak koń*, *ktoś skacze jak żróbek (w ogródku)* [40, с. 205]. Така поведінка притаманна зазвичай молодій особі, лошаті. Тварина також швидко досягає високої швидкості під час бігу: *ktoś rusza z kopyta* [SFGD, с. 24], а коли нервує, стукає копитами: *ktoś stuka jak koń kopytami* [SFGD, с. 24].

3. Вигляд коня

Кінь є найбільшою сільськогосподарською твариною, а тому найяскравішою особливістю коня є його великі розміри. Через це тварина почала асоціюватися із великою кількістю чогось: *żre jak koń*, *ktoś zjadłby konia z kopytami* [DSJP III, с. 979], *na koniu jedzie, a konia szuka* [SW II, с. 460]. Великий розмір голови тварини є ознакою мудрості та розуму: *końska dawka, koń ma wielki łeb, niech się martwi* [SFJP I, с. 344]. Натомість у людській свідомості предмети розміром більше середнього розміру є безформними і навіть потворними. Такий стереотип знайшов відображення у фразеологічних одиницях на позначення обличчя: *końska szczęka* [DSJP III, с. 983], *końska warga, końska twarz* [40, с. 205]. Наведені вище фразеологізми змальовують велику щелепу, криву губу та непропорційне обличчя.

За конем зазвичай ретельно доглядали, оскільки вважалося, що здоров'я людини залежить від доброго стану коня, на що вказує вираз *koń dobry – zdrowie ludzkie* [НКРР III, с. 127]. Фразеологізми *końskie zdrowie, koński organism* [SFJP I, с. 345] позначають міцне здоров'я. Велику увагу приділяли

також зубам коня, звідси поява фразеологізмів *końskie zęby* [SFJP I, с. 345], *konia poznać po zębach* [NKPP III, с. 124].

Кінь має підкову та упряж. Влітку підкови прибивали до передніх ніг, а взимку – до задніх: *ktoś jest kuty na cztery nogi, ktoś jest kuty i bity na cztery nogi (łapy)* [SFGD]. Наступні фразеологізми стосуються безпосередньо упряжі коня: *ktoś przykróci komuś cugli, ktoś popuści komuś cugli* [NKPP II, с. 137]. Остання фразеологічна одиниця доводить, наскільки важливим був кінь у народній культурі. Люди могли відмовитися від багатьох речей, включаючи одяг для себе, але коня потрібно було запрягти належним чином.

4. Риси характеру, що приписуються коневі

Кінь був одомашнений кілька тисяч років тому, але, як собака та кіт, теж не втратив усіх рис дикої тварини.

Кінь – дуже швидка тварина, про що говорить низка фразеологізмів: *bieży jak koń* [NKPP I, с. 92], *leci jak koń wyuzdany* [NKPP II, с. 280], *i w sto koni nie dogoni* [SFJP I, с. 344]. Фразеологічні одиниці *co pary w koniu* [NKPP III 118], *galopować/pędzić/sadzić na koniu* [SFJP I, с. 344] існують на позначення їзди галопом.

Працьовитість коня підкреслюються в таких фразеологічних одиницях, як *ktoś chodzi jak koń w kieracie, ktoś pali się do roboty jak Wojtków kasztan, harować jak koń* [54, с. 85].

Коневі приписується також конотація хитрості та підступності, що пов'язано із легендою про Троянського коня: *koń trojański, ktoś robi kogoś w konia, ktoś kombinuje jak koń pod górkę* [PSFJP, с. 215].

5. Ставлення людини до коня

До коня ставились з повагою, бо це була тварина, яка працювала на людей. Любов і пошана людей до коня знайшли своє відображення у таких фразеологізмах: *konia z rzędem (stawiać/dać) temu kto...* [DSJP III, с. 979], *baba tyle kosztuje, co piękny koń* [NKPP I, с. 32].

Функціонування багатьох назв рослин з ономасіологічною основою, що стосуються коней, вказує на те, що люди також звертали увагу на те, що

тварини їдять: *kobyle liście, kobyle wargi, kobyli liść, koński szczaw, końska mięta, końska trawa, koński szczaw* [SFGD].

Świnia (свиня)

1. Призначення свині

Свиню, як єдину худобу, розводили виключно як джерело їжі: *ktoś drze się/kwiczy jak zarzynane prosię, krwi jak z wieprza, ktoś zarżnie się jak świnia* [SFGD]. Годувати свиню було не надто складно, бо це всеїдна тварина і в той же час швидко набирає вагу: *dobra świnia (prosię) wszystko zje, ktoś poprawia się jak świnka* [SGP, с. 66].

2. Поведінка свині

Коли свиня їсть, вона викидає їжу з корита, тому це послужило порівнянням із людиною, яка їсть неохайно: *obeżreć się, obżerać się jak świnia* [SFJP II, с. 332]. Фразеологізмом *upić się/urżnąć się/leżeć jak świnia* [SFJP II, с. 332] прийнято описувати нетверезу людину, а про невиховану людину говорять *odejść jak świnia od koryta* [SFJP II, с. 332]. Натомість вираз *nie bądź świnia* [NKPP III, с. 491] є своєрідним закличком до людини, аби вона поводитись як слід.

Отже, зі свинею ототожнюється людина, якій притаманна погана поведінка: *być/okazać się/zostać świnia, po świńsku (postępować/zachować się/żyć), robić świństwa, narobić świństw, świński postęp* [SFJP II, с. 332]. Коли людина кудись прямує, не звертаючи уваги ні на кого, у польській фразеології застосовують фразеологізми *lezie jak świnia pod kij, lezie jak świnia w błoto, lezie jak świnia w groch* [NKPP II, с. 297].

3. Вигляд свині

Свиня найчастіше має світлий колір шкіри, тому прикметник *świński(e)* почав символічно позначати риси зовнішності люди світлого кольору. Так, наприклад, про людину із дуже світлими віями та бровами говорять *świński blondyn* [SFJP II, с. 332], а самі брови та вії – *świńskie brwi, rzęsy* [SFJP II, с. 332]. На позначення маленьких очей існує така фразеологічна одиниця, як *świńskie oczka* [SFJP II, с. 332], оскільки очі свині здаються зовсім маленькими на фоні

великої голови тварини. Свиня також має великий ніс, внаслідок цього сформувався вираз *mosz cyl, jak świnia ryl* [NKPP I, с. 233].

Характерною особливістю зовнішнього вигляду свинячих вух є те, що вони звисають: *uszu jak u świni* [SFGD]. У фразеології утвердився образ свині як товстої тварини: *gruby jak świnia /knur/wieprz, tłusty jak świnia* [SFGD]. Також свиня, звісно, не має рогів, про що свідчить ФО *coś pasuje komuś jak świni rogi* [NKPP I, с. 233]. Також свиня зображена брудною твариною: *brudny jak świnia, uflagany jak świnia* [SFGD], *brudu jak z wieprza* [SFGD, с. 30].

4. Риси характеру, що приписуються свині

Свиня – це тварина, яка дуже багато їсть, тому про ненаситну людину почали говорити *ma apetyt jak świnia* [NKPP I, с. 24]. Відомо також, що ця тварина ніколи не перебирає їжею: *dobra świnia wszystko zje, dobra świnia wszystko zniesie* [NKPP III, с. 489].

Однією із негативних рис свині є підлість та підступність, про що свідчать фразеологізми *podłożyć, podkładać komuś świnie* [PSFJP, с. 593], *okropne, straszne, wielkie świństwo* [SFJP II, с. 332]. Поведінка свині суперечить моралі: *ktoś zachowuje się jak (najgorsza) świnia* [SFGD]. На це вказує також виразне вживання слова «свиня» та утворені від нього похідні: *świntuszyć, świństwo, ktoś przechodzi jak świnia* [SFGD, с. 133].

Свиня в польській фразеології повстає як нерозумна істота: *głupi jak świnia* [NKPP I, с. 672], *świnia świni nauczyć nie może* [NKPP III, с. 493], *ktoś zna się na czymś jak świnia na gwiazdach, ktoś zna się na czymś jak świnia na pogodzie, ktoś zna się na czymś jak świnia na rogach* [SFGD, с. 134].

Про людину, яка збрехала кажуть *nagadał mu jak świni w koryto* [NKPP I, с. 590]. Фразеологізм *(wesoly/pobożny) jak świnia w deszcz* [NKPP III, с. 490] слугує на позначення безтурботної людини. Натомість про того, хто втратив своє значення говорять *i świnie po nim depcą* [NKPP III, с. 490].

5. Ставлення людини до свині

Свиню цінували лише за м'ясо. Окрім порівняння *ktoś poprawia się jak świnka* [NKPP III, с. 490], немає інших прикладів, які показували б свиню в

позитивному світлі. Це тварина, якій приписується тілесний і моральний бруд, тварина, яку людина зневажає.

Krowa (корова), wół (віл)

1. Призначення корови, вола

Головним призначенням корови, як годувальниці родини, було давати один із важливих продуктів – молоко. Звідси поява у мові таких фразеологічних одиниць, як *krowa mleczna* [SFJP I, с. 359], *krowa pyskiem doi* [NKPP II, с. 209]. Отримане молоко продавали, а на виручені гроші купляли інші необхідні речі, тому вираз *dojna to krów(k)a* [PSFJP, с. 96] став використовуватися на позначення достатку та добробуту. Прибуткову ж справу найкраще описує фразеологізм *a to kościelna krowa* [NKPP II, с. 207].

Головним призначенням вола було працювати в полі: *ktoś robi, haruje jak wół* [NKPP II, с. 209]. Порівняно з конем, він був твариною такою ж сильною, але разом з тим стійкішою до складних умов. Вола орали, а коня використовували як тяглову і верхову тварину: *ktoś nadaje się do czegoś jak wół do karety, ktoś z byka spadł, ktoś chodzi jak wół w jarzmie* [NKPP II, с. 207].

2. Поведінка корови, вола

Корова у польській фразеології є прототипом жінки, натомість віл у багатьох фразеологізмах порівнюється із коровою: *tak wół ryczy jak i krowa* [NKPP III, с. 764], *kto nie ma wołów i krowami orze* [NKPP III, с. 764]. Корова завжди страждає, якщо гине її теля: *ryczy krowa, wilcy zjedli cielątko* [NKPP II 208], *wzięli diabli krowę, niech wezmą i cielę* [NKPP II, с. 21].

Поведінка, характерна для великої рогатої худоби, полягає на довгому пережовуванні їжі, тому це ще вид корови, яка не рухає нижньою щелепою. На цьому спостереженні базується фразеологізм *ktoś mieryndza jak krowa, jak krowie z mordy wyciągnięte* [NKPP III, с. 764]. Той, хто багато говорить, також рухає щелепами і в цьому відношенні схожий на корову, яка жує їжу.

Корова здатна ковтати дрібні предмети і навіть деталі одягу разом із травою або сіном. Саме тому для опису пом'ятої та пошкодженої речі використовується фразеологізм *jak krowie z mordy wyciągnięte* [SFGD].

Повільність та тяжкість корови виявляються в дієсловах руху, які описуються такими фразеологічними одиницями: *ktoś lezie (rusza się, wlecze itd.) jak krowa* [НКРР II, с. 209].

Корова найчастіше стоїть у сараї або пасеться на ланцюгу, звідси поява ФО *ktoś stoi jak krowa, ktoś stoi jak święta krowa* [SFGD].

3. Вигляд корови, вола

Важливий елемент в образі корови – хвіст: *kogo krowa, tego też ogon* [НКРР II, с. 210]. Улітку саме хвіст рятує тварину від комах: *krowa w zimie nie potrzebuje ogona* [НКРР II, с. 209]. Про людину, яка не може видіти корову, бо боїться хвоста алегорично говорять *krowy nie wydoi, ogona się boi*.

Три фразеологізми стосуються великих розмірів великої рогатої худоби: *wielki jak krowa, ktoś zjadłby byka z rogami, coś stoi jak byk* [SFGD]. Великі розміри часто пов'язані зі здоров'ям: *zdrowy jak byk, ktoś wygląda jak buhaj gromadzki*, іноді асоціюються також із зайвою вагою: *hruby jak bujak, ktoś opasie się jak byk, opasiony byczek* [НКРР II, с. 209].

Також у польській фразеології звертається увага на очі тварини: *cielece oczy, ktoś wywala oczy na coś jak wół na nowe wrota, ktoś patrzy się na coś jak wół na malowane wrota* [SGP, с. 96]. У поданих виразах описується така риса характеру, як наївність.

4. Риси характеру, що приписуються корові, волу

Корова відрізняється розумовою обмеженістю, що є негативною рисою: *ktoś zna się na czymś jak krowa/wół na gwiazdach, ktoś zna się na czymś jak krowa na pływaniu/wiatraku, głupi jak byk, głupi jak wół* [SFGD]. Відтак про не зовсім розумну жінку скажуть *jaka też z ciebie krowa* [НКРР II, с. 210]. На позначення наївності та дурості існують такі фразеологічні одиниці: *cielecy wiek, głupi jak ciele, ktoś patrzy się na coś jak ciele* [47, с. 109].

Однією із негативних рис характеру тварини є залежність та бездіяльність: *boże ciele, ciele majowe, ciele na niedziele, malowane ciele, chodzi za kimś jak ciele za matką, ktoś chodzi za kimś jak ciele za krową, ktoś idzie na oślep jak mokre ciele* [47, с.109].

З позитивних рис характеру тварини у фразеології вирізняються працьовитість, терплячість, сила: *ktoś robi/haruje jak wół, robotny jak wół, cierpliwy jak wół, silny jak byk, mocne bydlę* [SFGD].

5. Ставлення людини до корови, вола

Селяни завжди раділи, коли народжувалось теля, оскільки це означало поповнення додаткової худоби в господарстві: *moja krowa i mój ciołek, tymi się zaś krowa ociełiła* [НКРР II 210].

До вола і корові ставились з повагою. Перша тварина допомогала в польових роботах: *ktoś robi, haruje jak wół* [НКРР II 210], а друга, даючи молоко, забезпечувала людей їжею (вершками, маслом і сиром).

2.2 Етнолінгвістичний аналіз фразеологізмів із назвами диких тварин

Серед диких тварин найбільшою частотністю у корпусі фразеологічних одиниць характеризуються заяць, вовк, ведмідь та лис. Говорячи про дану категорію тварин, недоцільно використовувати фасет “призначення”, тому опис тварин починається із фасета “поведінка”.

Zajac (заяць)

1. Поведінка зайця

Заяць дуже часто ставав об’єктом уваги мисливців, тому основним порятунком для тварини була втеча: *uciekać/zmykać jak zajac* [SFJP II, с. 737], *utyka się jako zajac przed ogary* [НКРР III, с. 591]. Така особливість поведінки тварини сприяла появі низки фразеологічних одиниць. Наприклад, про справу, яка не є терміновою, кажуть *robota/praca nie zajac (nie ucieknie)* [SFJP II, с. 737]. Дана риса простежується також у фразеологізмі *baba nie zajac, nie uciecze* [НКРР I, с. 31].

Хоча заєць – це тварина, яка дуже швидко рятується, єдиним порятунком від собак і вовків є часті зміни напрямку руху – переслідований заєць повертається в ту чи іншу сторону і робить це так швидко, що хижакі, що йдуть по його стопах, втрачають рівновагу і падають: *ktoś złapie zajaca* [SGP, с. 381]. Заєць-втікач поводить як п’яна людина, яка спотикається. Ця аналогія

між зайцем і п'яницею була підставою для таких порівнянь: *ktoś chodzi jak pijany zając*, *pijany jak zając*, *ktoś rozrabia jak pijany zając*, *ktoś zachowuje się jak pijany zając*, *ktoś halaburdzi jak pijany zając w kapuście* [SGP, с. 381].

Заєць, на відміну від інших тварини, не має постійного місця для сну. Найчастіше він спить у вузькій смuzі неораних земель, яка є межею між сільськогосподарськими угіддями: *ktoś śpi jak zając pod miedzą* [SGP, с. 382].

Улюблена їжа зайців – капуста, тому вигляд зайця, який їсть траву чи інші рослини, був основою появи фразеологізму *ktoś żuje jak zając* [SGP, с. 382].

2. Вигляд зайця

У польській фразеології підкреслюються деякі особливості зовнішності зайця. Наприклад, фразеологізм *wiązać chustkę w zająca* [SFJP II, с. 737] позначає манеру зав'язування хустки таким чином, щоб кінчики стирчали, ніби вуха зайця. Фразеологічна одиниця *dogodził jak zając kobyłę* [NKPP III, с. 820] вживається на позначення малих розмірів зайця порівняно з кобилою.

Звертається увага і на короткий хвіст тварини: *ktoś pisze coś na zajęczym ogonie* [NKPP III, с. 819], аби передати значення, що хтось пише щось неважливе. Фразеологія свідчить про те, що якщо заєць перебігав дороги, це принесе нещастя подорожньому: *jakby tu zając drogę przebiegł* [СД II, с. 287], *zającem się potkać gotowe nieszczęście* [NKPP III, с. 820].

3. Риси характеру, що приписуються зайцю

Заєць у польській фразеології змальовується як полохлива та несмілива тварина: *zajęcze serce* [NKPP III, с. 820], *tchórzliwy jak zając* [SFJP II, с. 737], *zajęcze poty/strach* [NKPP III, с. 820], *zajęcza skóra* [NKPP III, с. 820]. Фразеологічна одиниця *jak zając na dębnie* [SFJP II 737] характеризує людину, яка чогось дуже сильно боїться, а тому тремтить. Натомість вираз *zając wlaźł mi w nogi* [SFJP II, с. 737] описує людину, яка втікає, бо чогось злякалась.

Зайцю приписується така риса як нерозумність. Звідси поява фразеологічних одиниць *głupi jak zając po ponowie* [NKPP I, с. 672], *ta myśli jak zając* [NKPP III, с. 818]. Коли людина має свої причуди, вона описується фразеологізмом *mieć swego zajączka* [SFJP II, с. 737].

4. Ставлення людини до зайця

Люди розглядали зайця головним чином як здобич та об'єкт полювання, до того ж стріляли вони без жалю: *strzelać do ludzi jak do zająca* [SFJP II, с. 737]. Пізніше полювання відбувалося головним чином задля розваги, на що вказує фразеологізм *nie o szkodę zająca gonią* [NKPP III, с. 818].

Wilk (вовк)

1. Поведінка вовка

Вовки завжди становили загрозу для овець. Така їх поведінка сприяла виникненню фразеологізмів *wilk w baraniej skórze*, *wilk w owczej skórze* [SFJP II, с. 571], які змальовують людину, яка постає доброзичливою, а насправді має злі наміри, приховує маску брехні та лицемірства.

Вовк – це постійно голодна тварина. Через це голод почав асоціюватися саме із цією твариною: *wilczy głód*, *drapieżny/krwiożerczy/zajadły/zgłodniały/żarłoczy wilk* [SFJP II, с. 572]. Вовк повстає у польській фразеології як досить кровожерлива тварина, яка нищить худобу, роздираючи її: *bierze wilk i liczone/rachowane* [NKPP II, с. 681]. Дуже часто саме коза стає жертвою вовка: *kozie zdrowie, głód wilczy* [NKPP II, с. 176]. Якщо ж в людини гарний апетит, про неї кажуть, що вона має *wilczy apetyt* [NKPP II, с. 687].

Польська фразеологія вказує на те, що вовк ніколи не залишається без кару за свої жорстокі вчинки: *tam cię jak wilka w sieci*, *był wilk w sieci i przed siecią*, *nosił wilk razy kilka*, *poniosł i wilka* [NKPP II, с. 695].

У злочинному світі вовками називали правопорушників, якщо вони були нахабними та не визнавали загальноприйнятих законів, а також працівників міліції, які значно перевищували свої повноваження: *wilcze prawo* [NKPP II, с. 698]. Фразеологізм *wilk z wilkami żyje/wyje* [SFJP II, с. 571] вживається на позначення ситуації, коли людина, потрапляючи до певного середовища, має всіляко підпорядковуватися пануючим в ньому законам.

Виття вовка є ще однією особливістю його поведінки. Внаслідок спостережень за твариною повстав фразеологізм *ktoś wyje jak wilk* [SFJP II, с. 571], що позначає жажливий, моторошний звук, неприємний для вух. Згідно з

народними віруваннями, навіть найсильніші дикі тварини бояться виття вовка та ховаються, намагаючись всіляко уникнути зустрічі із хижаком.

2. Вигляд вовка

У польській фразеології вовк змальовується твариною із сірим забарвленням, хоча не всі вовки однакові, якщо йдеться про хутро: *każdy wilk szarą sierść ma, nie dlatego wilk straszny, że szary* [NKPP II, с. 693].

3. Риси характеру, що приписуються вовку

Вовк є напрочуд злою твариною. Така його риса знайшла своє відображення у наступних фразеологічних одиницях: *jak wilk komu z oczu patrzy, patrzeć/popatrzeć/spoglądać wilkiem* [SFJP II, с. 571].

Вовк завжди безжалісний у ставленні до своїх жертв, про що свідчить вираз *użałował się wilk kobyły* [NKPP II, с. 698]. На позначення антипатії до певної людини існують фразеологізми *mituję go jak wilk barana, wilk i cielec terazniejsi przyjaciele* [NKPP II, с. 700].

Вовк характеризується розумовою обмеженістю: *głupiego wilka i cielec liżą* [NKPP II, с. 688]. Про надзвичайну витривалість та живучість тварини свідчить фразеологізм *nie pierwsza dla wilka zima* [NKPP II, с. 688].

4. Ставлення людини до вовка

У польській фразеології зафіксовано, що загалом люди відчувають страх перед вовками: *straszne wilki za górami, kto się wilka boi, niech do lasa nie chodzi* [NKPP II 689]. Перед вовком відчували себе в небезпеці і тварини: *jeleń, kiedy wilka zoczy, od smakowitej paszy od razu odskoczy* [NKPP I, с. 844]. Коли ж людина знаходиться в небезпечній та некомфортній для себе ситуації, найкраще це змальовується фразеологізмом *czuje wilka w życiu* [NKPP II, с. 687].

Взимку вовки безпосередньо загрожували людям. Практика встановлення віконниць може довести часті напади вовків на цілі села. Тому основною метою людей був захист хатини перед вторгненням хижаків.

На вовків також полювали, але йшлося не про звичну мисливську практику, яка застосовувалась переважно у сільській місцевості. На вовків

влаштовували облогу, заганняючи тварину до ями, про що свідчить фразеологізм *ktoś robi obławę na kogoś jak na wilki* [SGP, с. 5].

Люди прирівнювали вовка до перевертня, вважаючи його втіленням зла: *lepiej być wilkołakiem niżli nieborakiem* [SGP, с. 66]. Вважалося, що деякі люди періодично, коли місяць повний або перед Різдом, перетворюються на вовків.

Niedźwiedź (ведмідь)

1. Поведінка ведмедя

Ведмідь має велику масу тіла і тому рухається важко та незграбно. Звідси поява фразеологічних одиниць *ruchy niedźwiedzie, poruszać się jak niedźwiedź* [SFJP I, с. 503]. Про незграбну людину зазвичай кажуть *to prawdziwy niedźwiedź* [SFJP I, с. 503], а людина, яка незграбно танцює, описується фразеологізмом: *tańczy jak niedźwiedź* [NKPP III, с. 505]. Фразеологізм *niedolizany niedźwiadek* характеризує дуже повільну особу, або навіть невдачу [NKPP II, с. 601].

Під час сплячки взимку ведмідь нічого не їсть, натомість ссе лапу. Така поведінка тварини слугувала основою для виникнення низки фразеологічних одиниць: *niedźwiedź ssie łapę, łapę jak niedźwiedź lizać/ssać* [NKPP II, с. 601], *niedźwiedź łapę tylko ssie, a zimą syt bywa* [SFJP I, с. 503]. Тобто у наведених виразах змальовується ситуація, коли людина змушена обходитись без чогось їй потрібного, голодує чи примусово постує, або переживає дуже сильне розчарування у житті.

Підставою для виникнення деяких фразеологізмів слугували також казки про тварин, оскільки саме фольклорні твори якнайкраще відображали риси поведінки тварин. Так, наприклад, фразеологізми *niedźwiedzia przysługa* [NKPP II, с. 601], *oddać niedźwiedzią przysługę* [KSMiTK, с. 402] означають послугу, яка є невчасною, недоречною та навіть може зашкодити комусь. Наведені вище фразеологічні одиниці походять із казки, у якій ведмідь, товаришуючи із чоловіком та прагнучи зігнати муху із його чола, випадково вбив свого приятеля. Ситуація свідчить про те, що надмірна опіка скоріше зашкодить, а не врятує людину.

Із польської фразеології випливає, що ведмідь голосно реве: *ktoś beczy niedźwiedzim głosem* [58, с. 530], ласує брусницею: *ktoś je jak niedźwiedź brusznice* [58, с. 530], а також робить багато шуму, коли пересувається по лісі: *ktoś fuczy jakby szedł kierdel niedźwiedzi* [58, с.530].

2. Вигляд ведмедя

Ведмідь повстає передусім як дуже сильна фізично тварина. Така істотна риса зовнішнього вигляду тварини знайшла своє відображення у наступних фразеологізмах: *silny jak niedźwiedź* [НКРР III, с. 194], *niedźwiedzia siła* [SFJP I, с. 503], *łatwość zajęcia niedźwiedź złamać może* [НКРР II, с. 601]. Ведмідь має великі та важкі кінцівки, що втілюється у порівнянні *łapy by u niedźwiedzia* [НКРР II, с. 332].

Великі розміри ведмедя зафіксовані у наступних фразеологічних одиницях: *wielki jak niedźwiedź*, *ktoś rusza się jak niedźwiedź*, *ktoś sula się jak niedźwiedź* [НКРР III, с. 194]. Через великі розміри ведмедя існує також вираз на позначення інтенсивності певної дії: *jak niedźwiedź głośnie, to aż w krzyżach trzaśnie* [НКРР II 599].

Великі тварини вважаються також важкими і досить незграбними. З іншого боку, повільність, пов'язана з лінощами, безумовно, була основою для виникнення порівняння *leniwy jak niedźwiedź* [НКРР III, с. 195]. Появі даного фразеологізму сприяли спостереження за життєвим циклом тварини. Як відомо, ведмідь взимку спить у лігві взимку, що відобразилось у фразеологізмі *ktoś śpi jak niedźwiedź* [НКРР III, с. 196], тобто дуже міцно. Ведмідь зберігає жир для зимового сну влітку та восени, а тому є кремезним: *gruby jak niedźwiedź, masny jak niedźwiedź* [НКРР III, с. 198].

Тіло тварини покрите густою шерстю, що також знайшло відображення у фразеології: *zarośnięty jak niedźwiedź, kudłaty jak niedźwiedź* [58, с. 529]. Шерсть ведмедя була дуже цінною, і тому на тварину часто полювали: *ktoś dzieli skórę na niedźwiedziu* [58, с. 529].

3. Риси характеру, що приписуються ведмедю

Ведмедем дуже часто називають невиховану людину: *zachowywać się jak niedźwiedź, być/okazać się niedźwiedziem* [SFJP I, с. 503]. Також ведмідь повстає у свідомості людей як тварина не надто розумна, про що свідчить фразеологізм *ktoś zna się na czymś jak niedźwiedź na gwiazdach* [SFJP I, с. 504].

У людей є звичка передчасно радіти якомусь результату, події, наперед прораховуючи можливий успіх, а разом із ним прибуток. Така риса характеру втілилась у фразеологічних одиницях *łowić/łapać ryby przed niewodem* [SFJP II, с. 75], *przed niewodem ryb nie łów* [NKPP III, с. 109], що зображує ведмедя як шкідника та ласуна.

4. Ставлення людини до ведмедя

Через свою силу ведмідь асоціюється із небезпекою, про що свідчить вираз *z szwagrem na zająca, z bratem na niedźwiedzia* [NKPP II, с. 602]. Однак у польській фразеології можна знайти підтвердження того, що ведмедя можна приручити, не зважаючи навіть на силу та розмір тварини: *skacze jak niedźwiedź na łańcuchu* [NKPP III, с. 201]. Інакше кажучи, ведмедя можна приручити, лише шляхом доведенням своєї переваги над твариною: *niedźwiedź musi w taniec, wzięwszy na nos kaganiec* [NKPP II, с. 599].

Ведмідь становив загрозу не тільки для овець та великої рогатої худоби, але і для людей. У разі зустрічі із ведмедем порятунком була втеча: *ktoś ucieka jakby niedźwiedzia zobaczył* [NKPP II, с. 603]. Повільність ведмедя – це стереотипова особливість, оскільки на відкритому просторі тварина досягає швидкості коня, що є вдвічі небезпечнішим для іншої живої істоти.

Через страх до тварини люди вбивали ведмедів, тому фразеологізм *pojechał na białe niedźwiedzie* [NKPP II, с. 602] почав символічно позначати покарання та навіть тортури.

Lis (лис), lizka (лисиця)

1. Поведінка лиса, лисиці

Особливістю поведінки лиса є те, що рятуючись від переслідувань хижаків та людей, тварина ховається у норі, де її ніхто не зможе дістати. Тому тісний простір, який одночасно був потаємним місцем та схованкою для когось,

називають *lisia jama*, *lisia nora* [SFJP I, с. 389]. Натомість, коли хтось сидить дуже тихо, аби не видати себе, і не подає при цьому найменшого звуку, то він *siedzi jako lis w jamie* [NKPP III, с. 186]. Коли ж людину змушують вийти зі свого укриття, така дія позначається фразеологізмом *wykurzyć lisa z nory* [SFJP I, с. 518]. Фразеологічна одиниця *złapali jak lisa w jamie* [NKPP III, с. 333] використовується на позначення дії, коли когось спіймали на місці злочину.

Лису, як і коту, притаманна обережна хода: *lisia ostrożność*, *lisi krok* [SFJP I, с. 389], оскільки це дика тварина, звичкою якої є крастися, аби вполювати бажану здобич, залишаючись непомітною.

Лис, так само, як і кіт, асоціюється із суперечками та непорозумінням: *lisu drzeć z kimś* [NKPP II, с. 308]. Фразеологізм *ktoś patrzy się na kogoś jak liszka na borsuka* [NKPP II, с. 308] вказує на недружні стосунки лисиці та борсука.

2. Вигляд лиса

Хвіст лисиці є легким та пухнастим, тому фразеологічна одиниця *lisim ogonem karać* [NKPP II, с. 308] використовується, коли йдеться про легке покарання. Натомість фразеологізм *lisim ogonem machać*, *lisim ogonem po pierzynie* [NKPP II, с. 308] позначає таку негативну рису як лестощі. Коли ж хтось хитрує, про нього кажуть *nakrył się lisim ogonem* [NKPP II, с. 309].

3. Риси характеру, що приписуються лису

Лис у польській фразеології асоціюється із надзвичайною хитрістю: *chytry jak lis* [NKPP I, с. 304], а також із досвідом та винахідливістю: *lis chytry/szczwany* [SFJP I, с. 389], *szczwany jak lis* [SFJP I, с. 389]. Відтак, про людину, яка є підступною, дволикою та спритною, зазвичай кажуть *farbowany lis* [PSFJP, с.118], *szczwany lis* [PSFJP, с. 250], *lisia skóra* [SFJP I, с. 389]. Натомість фразеологізм *znać się/poznać się na farbowanych lisach* [SFJP I, с. 389] говорить про те, що хтось не дасть себе обдурити.

Лис є дуже лицемірною та підступною твариною, про що свідчать фразеологічні одиниці *na postawie baranek, ale lis/wilk na myśli* [NKPP I, с. 59], *spogląda jak lis na winogrona (kielbase)* [NKPP II, с. 309]. Останній вираз

походить із загальновідомої байки Езопа про лиса, який завдяки своїй хитрості заволодів бажаним виноградом та втамував голод.

Згідно з польською фразеологією, лис є дуже фальшивою твариною. Звідси поява фразеологічних одиниць *potrafił lisa do góry ogonem obrócić, lisie wykrety* [НКРР II, с. 308], тобто коли людині вдається перекрутити все у вигідному для себе світлі. Лисиця також є лицемірною та фальшивою: *liszka chytra, barankiem pokryta* [НКРР II, с. 308].

4. Ставлення людини до лиса

Лисиця – це хижак, який завдає шкоди господарству, знищуючи худобу: *liszka kur nie niecha, liszka głodna drzemie* [НКРР II, с. 308]. Коли йдеться про полювання, підкреслюється також схожість способу життя вовка і лисиці: вони обоє полюють на домашню птицю, що відображається у фразеологізмах *wilk(czek) z lisem gęsiom kazanie prawi* [НКРР II, с. 702], *nie ustraszy wilka lisem* [НКРР III, с. 694]. Натомість фразеологізм *liszce kury dać pilnować* [НКРР II, с. 308] використовується, аби зробити акцент на тому, що справу доручено заохоченій особі.

Велику цінність становило хутро тварини через його здатність зігрівати навіть у найсильніші морози: *lisia czapa, żeby lisa ze skóry obdarł, to by tu ciepło było* [НКРР II, с. 310]. Натомість фразеологічна одиниця *każda liszka swój ogonek chwali* [НКРР II, с. 310] свідчить про те, що хвіст лисиці також є важливим для мисливця.

Висновки до Розділу II

Перша група, детально розглянута в роботі, – фразеологічні одиниці із назвами свійських тварин. Проаналізувавши численні фразеологізми, можна дійти наступних висновків щодо стереотиповості цих тварин.

Пес – це приручена тварина, яка постійно гавкає, кусається, харчується м'ясом, виляє хвостом і зазвичай охороняє територію біля будки. Пес – одвічний ворог kota, натомість виявляє сліпу вірність людині, але за це дістає

кари: його зневажають і б'ють, внаслідок чого тварина стає злою. Згідно народним уявленням, пес пов'язаний із силами зла, зокрема дияволом.

Кіт – це домашня тварина, яка нявкає, п'є молоко та ловить мишей, має чутливий хвіст та відмінний зір. Кіт веде переважно нічний спосіб життя. Його ворог – пес. Кіт – досить фальшива, ледача, дурна тварина, але також незалежна і водночас пихата. Коту приписують численні зв'язки із відьмами та дияволом.

Кінь – велика, міцна сільськогосподарська тварина, яку використовують для роботи в полі як тяглову силу, іноді також для їзди верхи. Кінь стрибає, рже і швидко бігає. Це здорова, мудра, працьовита, але хитра тварина. Особливістю зовнішності є копита, велика голова, великі зуби та непропорційні губи, а також пишна грива. Людям кінь подобається, але також викликає недовіру. Загалом кінь вважається дуже цінною твариною.

Свиня – це сільськогосподарська тварина, яку утримують у свинарнику (рідше на пасовищі) для отримання м'яса. Свиня пищить, має довгу морду, вуха та світлу шкіру, але в основному брудну. Свиня – дурна і аморальна тварина, тому людині на позначення її рис приписують пияцтво.

Корова – велика сільськогосподарська тварина, яка дає молоко, їсть траву, п'є багато води, постійно рухає щелепою і народжує телят, що завжди тішать господарів. В обов'язки людини входить годування корови та очищення її стійла, оскільки від догляду за твариною напряму залежить якість молока.

Віл – м'яка і повільна тварина, яка звикла працювати в полі в якості тяглової сили. Волу приписують такі риси характеру як безпорадність та дурість.

Теля всюди слідує за коровою, яка його вилизує та годує молоком. Теля дурне, наївне і залежне.

Друга група, детально розглянута в роботі, – фразеологічні одиниці із назвами диких тварин. Проаналізувавши численні фразеологізми, можна дійти наступних висновків щодо стереотиповості цих тварин.

Заєць – боягузлива тварина, яка швидко бігає, бо йому загрожує небезпека з боку собаки та вовки. Заєць спить зазвичай у вузькій смузі

неораних земель, яка є межею між сільськогосподарськими угіддями. Йому приписують нерозумність.

Вовк – хижа, ненажерлива і постійно голодна дика тварина. Вовк полює на овець, але це також загрожує людям. Ворог вовка – собака. Люди дуже бояться вовка, тому зайвий раз навіть не згадують його імені.

Ведмідь – велика, товста і неповоротка тварина. Його тіло вкрите густою шерстю. Ведмідь є дуже небезпечною твариною, яка вселяє страх як у людей, так і в тварин.

Лис – це хижак, який загрожує домашнім птахам, особливо курам. Образ лиса зустрічається у казках та легендах, часто навіть давнього походження. Тварина є дуже цінною через своє хутро та пишний хвіст. Лис повстає як фальшивий та хитрий звір, який схильний до суперечок.

РОЗДІЛ 3. СТЕРЕОТИПОВЕ БАЧЕННЯ ПТАХІВ ТА КОМАХ У ПОЛЬСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

3.1 Етнолінгвістичний аналіз фразеологізмів із назвами птахів

Перша група, що розглядається в роботі – фразеологічні одиниці, що містять назви свійських птахів: курки/півня, гуски та качки. Говорячи про дану

категорію тварин, недоцільно використовувати фасет “призначення”, тому опис тварин починається із фасета “поведінка”.

Kura (курка), kogut (півень)

1. Поведінка курки, півня

Кури зазвичай лягають спати дуже рано, із заходом сонця, а прокидаються, коли воно лише починає сходити. Тому про людину, яка лягає спати рано, говорять *kłaść się spać z kurami, chodzi spać z kurami, wstaje z kurami* [NKPP II, с. 275].

Курці притаманне квоктання, особливо коли вона відклала яйця: *ktoś gdacze jak kura* [47, с. 95]. Іноді цей птах передвіщає кладку яйця також з коротким, зламаним голосом: *ktoś czka jak kura* [SGO, с. 88].

Основною їжею курей є зерно, про що свідчать фразеологізми *coś trafiło się komuś jak ślepej kurze ziarno, głodny jak młynarska kura* [RakSFGD 104]. Фразеологізм *ktoś pcha ino w bondziół* [SFGD, с. 104] мотивований спостереженням за тим, що курка постійно клює зерно.

Фразеологізм *siedzi gdzieś jak kwoka na jajkach* [NKPP II, с. 254] стосується кури, яка, на відміну від звичайної, не тільки несе яйця, але й висиджує їх. Під час цієї діяльності курка залишає гніздо лише для того, щоб поїсти і попити.

Найголовніший у зграї курей – півень, тому фразеологізм *ktoś chodzi jak kogut* [SFGD, с. 105] підкреслює ієрархію, сформовану у цій зграї. Якщо ж з’являється інший самець, часто трапляються бійки: *skaczą/hipkają jak koguty* [SFGD, с. 105].

Через те, що півень співає рано вранці і тим самим будить всіх, його у народі прийнято називати будильником: *kogut – zegar wiejski* [NKPP II, с. 99]. Натомість фразеологізмом *posłuszny kogutowi* [NKPP II, с. 99] описується людина, яка звикла рано вставати.

На позначення фальшивого та поганого співу існує фразеологізм *pieje jak kur* [NKPP II, с. 846], *uciąć kogutka, zrobił kogutka* [NKPP II, с. 99]. Останній фразеологізм позначає ситуацію, коли хтось співає так фальшиво, що аж

зламався голос. Спів півня характеризує початок дня та, відповідно, його завершення, у переносному ж сенсі спів птаха виступає кінцевим терміном життя, того, що спливають останні години, хвилини: *kur zapiał* [НКРР II, с. 252], *ostatnie zapieją koguty, po tym i kogut nie zapieje* [НКРР II, с. 99].

2. Вигляд курки, півня

У польській фразеології курка характеризується сліпотою, що знайшло відображення у наступних фразеологічних одиницях: *trafiło się jak ślepej kurze ziarno, kurze patry, kurza ślepota, ślepy jak kura, kurzej ślepoty dostał* [НКРР II, с. 256]. Останній фразеологізм слугує на позначення людини, яка вдає, що не бачить очевидних речей.

Курка має кігті. Через нерозсудливість тварини на людину, яка пише так невиразно, що інколи неможливо розібрати ані слова, почали казати *bazgrać jak kura pazurem/patykiem, jakby kura nogą pogrzebała, ktoś pisze jak kura pazurem, ktoś pisze/ciabrze/ćmaliguje jak kura pazdurem* [SFJP I, с. 95]. Потворне письмо схоже на сліди, які залишає курка, коли шукає дощових черв'яків, що живуть у землі: *ktoś grzebie jak kura* [SFJP I, с. 95].

Образ мокрої курки зберігся у польській фразеології: *mokry jak kura, ktoś zmoknie jak kura* [SFJP I, с. 96]. Вигляд мокрої курки є жалюгідним і дещо смішним видовищем: *ktoś wygląda jak zmokła kura* [SFJP I, с. 96]. На відміну від інших домашніх птахів, курка шукає комах, що виповзають із мокрої землі під час дощу: *ktoś chodzi jak zmokła kura* [SFJP I, с. 97].

У порівнянні із людиною курка є невеликою у розмірі: *mały, żeby się w kurzej dupie napił* [SGO, с. 364]. Зовнішній вигляд задньої, нижньої частини тіла у даному контексті має досить негативне забарвлення. Мається на увазі, що хтось є настільки малим, що ледве дістає до задньої частини тіла курки.

3. Риси характеру, що приписуються курці, півню

Коли людина чимось дуже стурбована, не може знайти собі місця, про неї кажуть *jak kura z jajem nosi się/kręci* [НКРР II, с. 254].

Курка повстає як нерозумна тварина, про що свідчить низка фразеологізмів: *ktoś zna się na czymś jak kura na pieprzu, ktoś zna się na czymś jak*

kura na matematyce, ktoś zna się na czymś jak kura na jajkach, ktoś zna się na czymś jak kura na piwie, ktoś zna się na czymś jak kura na grzędzie, ktoś zna się na czymś jak kura na mydle [НКРР II, с. 254]. Така риса як нерозумність простежується також у фразеологічних одиницях *wart czarnej kury, wart czarnej kokoszy* [НКРР II 257] на позначення людини, яка зійшла з розуму. Із нерозумністю тісно пов'язана погана пам'ять: *pamięć jak u kury* [НКРР II, с. 255].

Курці у польській фразеології приписується залежність та наївність: *kura domowa* [SFJP I, с. 95]. Згодом даний фразеологізм почав позначати жінку, яка цікавиться лише домом і дітьми, не маючи при цьому більш широкого кругозору. Його походження пов'язане із моделлю сім'ї в сільській місцевості, де основним заняттям чоловіків є польові роботи, а жінок – піклування про дітей та ферму.

У польській фразеології півень характеризується мужністю та сміливістю: *nie każdy indyk zwycięży koguta* [НКРР I, с. 797], *każdy kogut na swych śmieciach śmielszy* [НКРР II 98].

4. Ставлення людини до курки, півня

До обов'язків людей завжди належало годування курей, а також перевірка наявності яєць у курнику. У фразеологізмі *ktos nadaje się do czegoś jak do tkania kur* [SFGD, с. 89] підкреслюється, що саме жінка мала доглядати за курами.

Курка постійно гребеться у городі своїх господарів, щоб знайти зерно, чим дошкуляє їм: *każda kura sobie grzebie, dobrze kurze i ziarnko, śni się kurze proso, nie dla ciebie kura grzebie, nie każda kura grzebie, dobrze kurze grzebać przy kupce* [НКРР II, с. 255].

Курятина завжди вважалась дуже смачною стравою: *dobra kura zawsze tłusta, do tłustej kury nie dodaje się szmalcu* [НКРР II, с. 254]. Тому курку подавали на весіллях: *nierade kury na wesele, ale muszą* [НКРР II, с. 256].

Півень у польській фразеології повстає як символ вогню, що описується у фразеологізмі *puścić czerwonego koguta* [НКРР II, с. 99], тобто коли хтось підкладає вогонь, підпалює щось. Через це півень також вважається своєрідним

талісманом від пожежі та загалом вогню. Натомість фразеологічна одиниця *kurka komu na strzelnicę pokazać* [НКРР II, с. 258] використовується на позначення ситуації, коли когось хочуть ошукати, манять обіцянками. Фразеологізм повстав внаслідок того, що колись фігурки півників розміщували на будівлях таких чином, щоб їх було добре видно навіть сдалека. У переносному сенсі фразеологізм означає очевидні речі. Фразеологізм *kurka strzelić* [НКРР II, с. 258] позначає влучне попадання у віддалену мішень.

Gęś (гуска)

1. Поведінка гуски

Неохайну господиню описують фразеологізмами *rządzić się jak szara gęś*, *rządzić się jak szara gęś po niebie* [SFJP I, с. 236], *radzić się/gospodarować jak szara gąska/gęś* [SFJP I, с. 233]. Натомість фразеологізм *podać szarą gęś* [НКРР I, с. 626] використовується у ситуації відмовин дівчини, як, наприклад, в українській мові дівчина відмовляє, даючи гарбуза. Коли ж у місті зовсім мало дівчат, говорять *dwie gęsie, trzy niewieście w mieście* [НКРР I, с. 624].

Гусям характерна така хода, коли вони ідуть чітко один за одним, з гусаком на чолі: *iść/ruszać/ciągnąć/jechać gęsiego* [SFJP I, с. 236], *iść/jechać gąsiorem/gąsiora, ktoś panoszy się gdzieś jak gęś* [SFJP I, с. 233], *gęś za gęsią* [НКРР I, с. 624]. Останній фразеологізм підкреслює бездумне наслідування, коли людина не роздумуючи слідує за кимось. Оскільки один гусак завжди іде попереду, чоловік із гордовитою ходою описується фразеологічною одиницею *idzie naprzód jak gąsior* [НКРР I, с. 804]. Виникнення даного фразеологізму пов'язане із розміром гусей, оскільки це найбільший свійський птах після індички, який «панує» у дворі. Також фразеологізм мотивований поведінкою, типовою для гендера: коли йому загрожують, він атакує нападник і щипає його дзьобом.

У тваринному світі цілком природньо, що звірі спілкуються між собою, про що свідчить фразеологізм *ktoś dogada się z kimś jak gęś z prosięciem* [НКРР I, с. 805]. Натомість вираз *ktoś duda jak gąsior* [НКРР I, с. 805] вказує на постійне гоготання птаха.

Фразеологізм *ktoś goni gdzieś jak gęś bez głowy* [NKPP I, с. 806] мотивований спостереженням за гусаком та пов'язаний із забиттям птаха: після того, як гусаку відріжуть голову, він перекочується ще протягом декількох хвилин і навіть, знаходячись в агонічних рефлексах, пересувається. Звичайно, ці рухи є абсолютно безконтрольними та короткочасними.

2. Вигляд гуски

У польській фразеології неохайний зовнішній вигляд жінки порівнюється із гускою, яку недбало обскубли: *gęś wyskubią rwać po piórku* [NKPP I, с. 624], *leksza gęś bywa, kiedy podskubana* [NKPP I, с. 625], через що вона виглядає смішно і негарно для оточуючих: *chodzi jak gęś poskubana* [NKPP I, с. 278], *wyglądała jak gęś podskubana* [NKPP III, с. 793].

Коли людина дуже мерзне, або відчуває сильне емоційне збудження, наприклад страх, благоговіння, або захоплення, в неї на шкірі біля основи дрібного волосяного покриву виникають невеликі пухирці, що нагадує шкіру гуски. На позначення такої особливості зовнішнього вигляду існує фразеологізм *gęsia skóra* [SFJP I, с. 236], або ж *dostał gęsiej skórki* [NKPP I, с. 624].

3. Риси характеру, що приписуються гусці

Гусці приписується нерозумність: *głupi jak gęś, ktoś zna się na czymś jak gęś na pieprzu* [NKPP I, с. 671], *głupia gęś* [NKPP I, с. 624]. Перша фразеологічна одиниця культурно мотивована, оскільки гусак, у порівнянні із воронами та великими папугами, є одним із найрозумніших птахів.

Коли ж йдеться про жінку, яка є легковажною, наївною та розумово обмеженою, на позначення таких рис характеру використовується фразеологізм *drobnomieszcząska, prowincjonalna gęś* [SFJP I, с. 236], натомість фразеологічна одиниця *naiwna, parafialna, pospolita gąska* [SFJP I, с. 237], підкреслює, що жінка не має зацікавлень як таких, тобто її кругозір досить вузький. Наївність підкреслюється також у фразеологічних одиницях *co papuga wyszczebioce, temu gąska uwierzy* [NKPP III, с. 818], *zawsze między białymi nasza gąska siwa* [NKPP I, с. 625], *siedzi jak szara gęś w kącie* [NKPP III, с. 184].

Іноді гусці приписуються такі риси як хитрість, спритність та навіть кмітливність: *wypędzisz gęś jedną dziurą, to powróci drugą* [НКРР I, с. 626], *ona nie z tych gęsi, co dziobem drzwi otwierają* [НКРР I, с. 626].

4. Ставлення людини до гуски

Прикладом легкого прокляття, що стосується малоїмовірної, а отже комічної ситуації, є фразеологічна одиниця *niech cię gęś kopnie* [НКРР III, с. 185].

Птахи зазвичай зимують у теплих краях, що спричинило виникнення фразеологізму *ktoś wybiera się gdzieś jak gęsi do cieplic* [НКРР III, с. 184]. У переносному сенсі даний фразеологізм позначає людину, яка збирається на омріяний відпочинок.

Kaczka (качка)

1. Поведінка качки

Не дивлячись на те, що качка є типовим водоплавним птахом, у польській фразеології її зв'язок з водою майже не простежується. Відтак, фразеологізм *puszczać kaczki/kaczora* [SFJP I, с. 311] яскраво відтворює такий зв'язок і має значення, що хтось кидає у воду камінці. Цікавим є той факт, що в українській мові на подібну дію існує фразеологізм пускати жабки.

Качку часто бачать, як вона блукає по калюжах: *ktoś kaczka się gdzieś jak kaczka* [SFJP I, с. 312]. Цей птах також не уникає грязі, тому він переважно мокрий і брудний: *uflagany jak kaczka* [SFJP I, с. 312].

Фразеологізм *ktoś wyrzeknie się czegoś jak kaczka wody* [SFJP I, с. 313] підтверджує, що місце життя качки є наземним та водним (система терморегуляції цього птаха вимагає охолодження під час перебування у воді). Качка, як і гуска, покрита сильно змащеним пір'ям, яке не пропускає воду. Спостереження за цією особливістю закріпилося у порівнянні *coś sływa po kimś jak po kaczce* [SFJP I, с. 313].

2. Вигляд качки

Особливістю зовнішньої будови качки є масивне та сплющене тіло. Така форма тулуба птаха вплинула на те, що сп

Специфічний вигляд носа в людини описується фразеологізмом *kaczowaty/kaczy nos* [SFJP I, с. 311]. Плоский дзьоб також пов'язаний з водним способом життя, оскільки дозволяє шукати їжу в грязі та на болотах.

Качка має короткі лапи, про що свідчить фразеологізм *nogi jak u kaczki* [SFJP I, с. 311]. Така особливість зовнішності пристосувала качку до плавання, і тому птах рухається по суші незграбно.

Качка, як і інші представники гусеподібних, не здатна літати, пересувається по землі досить незграбно та ходить, перевалюючись із боку на бік, однак чудово плаває і пірнає. Саме тому фразеологічна одиниця *chodzi jak kaczka* [NKPP I, с. 278] асоціюється із жінкою, яка ходить і постійно киває головою, що говорить про таку особливу манеру ходьби. Коли ж людина знаходиться у стані дуже сильного алкогольного сп'яніння, про неї зазвичай говорять, що вона йде і перекочується при о знайшло відображення у фразеологізмі *zaganiać kaczki* [SFJP I, с. 311].

3. Риси характеру, що приписуються качці

На позначення таких рис як байдужість та безсердечність у польській мові існують фразеологізми *coś splotnęło/splotywa jak woda po kaczce* [PSFJP, с. 190] у сенсі, що щось не справило враження, або хтось не перейнявся певною ситуацією, проблемою, подією.

4. Ставлення людини до качки

Качка змальовується як важливий об'єкт полювання, як спортивного, так і промислового: *ktoś bije w coś jak w kaczę dupę, ktoś strzela do kogoś jak do kaczek* [SFJP I, с. 311]. Саме тому у фразеології птах постає як легкодоступна мішень: *bić/strzelać jak w kaczę kuper* [SFJP I, с. 311]. У даних фразеологізмах акцентується на вмінні влучно стріляти.

Наступну групу становлять дикі птахи: горобець, голуб, ворона, лелека.

Wróbel (горобець)

1. Поведінка горобця

Горобці – це осілі птахи. Найчастіше вони живуть разом із людьми, тому їх рідко можна побачити самих, адже вони завжди літають зграями. Тож

горобці асоціюються із чисельністю. Згряя горобців, яка збирається біля домівок людей, де багато їжі, називається *chmara/czereda/stado wróbli* [SFJP II, с. 616].

Горобець пов'язаний із пшеницею та просом: *na naszę to pszenicę wróblę, kto się boi wróblów nie sieje prosa*, [NKPP III, с. 776], *wróbel proso ogania, wilk barany pasie* [NKPP III, с. 777].

Спів горобця у польській фразеології представлений виразом *jako wróble na sowę: dziw, dziw* [NKPP III, с. 774–775]. У переносному сенсі він може позначати різні плітки: *wróble o tym na dachu ćwierkają/świergoczą/świszcą/świszają* [SFJP II, с. 616], *już i wróble o tym świergoczą/śpiewają* [NKPP III, с. 775]. Тобто йдеться про подію, про яку всі знають, а тому активно обговорюють.

Фразеологізм *słowo nie wróbel (u kogo)* [SFJP II, с. 616] означає, що необхідно дотримуватися слова, а інколи навіть робити, як сказали. У фразеології підкреслюється також щебетання птаха: *kiedy wróbel od kota się wyrwie, to już z drugimi cały dzień na strzesze świerkoce* [NKPP III, с. 775] у значенні, що хтось радісно співає, бо врятувався від небезпеки. За даною ознакою горобець становить протилежність такому птаху як соловей: *wróbel byłby słowikiem, gdyby tylko tak śpiewał* [NKPP III, с. 777]. Натомість фразеологічна одиниця *kto jest pierwszym wśród wróblów, nie jest pierwszym z ptaków* [NKPP III, с. 775] позначає людину, яка є першою, але серед гірших, а тому це вказує на негативну оцінку горобця, якщо порівнювати його з іншими птахами.

Горобці часто гніздяться під солом'яними дахами, про що свідчить фразеологічна одиниця *ktoś da komuś wróble pod strzechą* [SFGD, с. 46]. Семантика фразеологізму вказує на те, що горобець, ймовірно, через свою загальність та малі розміри, вважався птахом, який мало що представляє.

2. Вигляд горобця

Горобець, як і кіт, повстає символом малої кількості чогось: *mały jak wróbel, jeść/pić jak wróbel* [SFJP II, с. 616], *wróble coś niosą* [SGO, с. 416], тобто коли людина мало їсть і п'є. У фразеологізмі *siedzi jak wróbel na stodole, by*

wróbel na stodole [НКРР III, с. 185] йдеться про диспропорційно малого вершника на великому коні. Також маленький горобець протиставляється великому коневі.

Як відомо, горобець у холодну погоду надувається, тому фразеологізм *chodzi jak spuchły wróbel* [НКРР I, с. 280] почав позначати чоловіка, який поводить зверхньо, є гордим та чванливим.

3. Риси характеру, що приписуються горобцю

Головною рисою горобця є полохливість. Здатність дуже швидко зриватися з місця і летіти кудись почала слугувати на позначення відповідної поведінки людини: *uciekać/zrywać się jak chmara, stadko wróbli, podskakiwać jak wróbel, rozbiegać się jak spłoszone wróble* [SFJP II, с. 616]. За допомогою образу горобця передається заклик до втечі: *Haj! Z wróblami w trzecinę* [НКРР III, с. 774]. Натомість коли людина скаче незграбно на одній нозі, про неї кажуть *skakać jak wróbel na nici, skacze jak wróbel na jednej nodze* [НКРР III, с. 776].

У фразеології горобець наділений любовними рисами. Багато польських пісень у жартівливій манері вказують на одруження горобця із численними птахами: галкою, совою. Тому на позначення такого мотиву повстав такий фразеологізм як *silny jak żonaty wróbel* [НКРР III, с. 194].

4. Ставлення людини до горобця

Через те, що горобці є головними винищувачами посівів, люди в якості охорони на полях звикли ставити опудала: *strach/straszydło na wróble* [SFJP II, с. 616]. Опудало за своєю формою нагадує людину та складається із палиці, прибраної різними ганчірками. У переносному сенсі даний вислів характеризує поганий смак людини і вказує на особу, який притаманний досить дивний вигляд: *wyglądać jak strach na wróble* [SFJP II, с. 616].

Про людину, яка позіхає на чуже добро, а своїм нехтує, говорять *cudaż pszenicę ogania, a jego wróble jedzą* [SFJP II, с. 616].

Gołąb (голуб)

1. Поведінка голуба

Не дивлячись на білий колір оперення, голуб не є найчистішим птахом та навіть залишає після себе бруд: *kto ma gołębie i czyże, ma zawsze gówno świeże* [НКРР I, с. 698], *póki ziarno w gołębniku, nie zabraknie gołębi* [НКРР I, с. 699].

2. Вигляд голуба

Природа налічує багато різних видів голубів, але для польської фразеології сакральне значення мають саме білі голуби. Із білими голубами символічно пов'язана сивина людини, оскільки коли людина сивіє, її волосся стає фактично білим: *biały jak gołąb* [НКРР I, с. 82], *być siwym/białym jak gołąb(ek)* [SFJP I, с. 252], *siwy jak gołąb* [НКРР III, с. 198]. У християнстві білий колір символізує ідеальну любов і невинність.

Голуб за кольором свого оперення у польській фразеології протиставляється таким птахам як ворон і яструб, які завжди були його головними противникам у природі: *najbiedziejszy gołąb, na którym się jastrząb zaprawia* [НКРР I, с. 698].

3. Риси характеру, що приписуються голубу

Голуб у фразеології повстає як чистий та святий птах. Таке трактування птаха має коріння у давній християнській легенді, у якій описується, що коли хрестили Ісуса, з небес зійшов Св. Дух, який мав вигляд голуба. Вважається, що саме ця подія вплинула на те, що голуб загалом наділений позитивними рисами, а також він вважається символом миру і добра: *gołębi pokoju* [SFJP I, с. 252]. Тому коли людина є напрочуд доброю, чуйною, про неї кажуть *człowiek gołębiej dobroci, gołębiego serca, o gołębim sercu* [SFJP I, с. 252]. У фразеологічних одиницях *gołębie serce, gołębia dusza, gołąb dobroci* [SFJP I, с. 252] підкреслюється, що хтось є надзвичайно турботливим, лагідним та добрим.

Голуб вважається символом чистої любові та міцних подружніх стосунків. Тому голуб і голубка здавна повстають праобразом закоханих, коли воркують, що описується у фразеологізмах *gruchają z sobą, kochają się jak para gołąbków, jak dwa gołąbki* [SFJP I, с. 252]. Фразеологічна одиниця *mój gołąbku, mój gołąbku kochany* [SFJP I, с. 252] є своєрідним пестливим звертання закоханих один до

одного. Голубу також приписують таку рису як вірність: *wierny jak gołąb, gołębie serce* [НКРР III, с. 676].

4. Ставлення людини до голуба

Колись голуби були дуже важливими для людей, оскільки довгий час залишалися одним із головних засобів передачі інформації, що зафіксовано у фразеологізмі *poczta gołębia* [SFJP I, с. 252].

Люди завжди пов'язували образ голуба із весняними святами, оскільки готували страву, яка символічно називалась *gołąbki*. В Україні також був звичай готувати подібних пташок, який називали голубці. Стравою було печиво, яке зазвичай пекли раз на рік, у день Сорока мучеників. Фразеологічна одиниця *pieczone gołąbki nie lecą/nie idą/nie przyjdą same do gąbki* [НКРР I, с. 699] пов'язана із загальновідомими гуморесками, в яких змальовувався рай ледарів. В ньому текли ріки з молока, а плоти були побудовані з ковбаси.

Wrona (ворона), kruk (ворон)

1. Поведінка ворони, ворона

Ворон в основному харчується падаллю, тому поле бою почало асоціюватися із птахом: *rozdziobią nas kruki, wrony* [НКРР II, с. 217]. Згідно з уявленнями людей, ворони здатні навіть передчувати наближення своєї поживи: *kruki się tam zlatają, gdzie ścierw jaki poczuwają, lichy to kruk, co zdobycz z rąk wypuszcza* [НКРР II, с. 216]. Також ворон символізує настання голодного літа: *kiedy kruk kruka kluje, pewnie głodne lato czuje* [НКРР II, с. 216].

Ворон любить великий простір, але, в той же час, вони надають перевагу для свого побутування певному місці та дереву, до якого, згідно з уявленнями людей, він дуже прив'язаний. Така особливість поведінки птаха знайшла відображення у фразеологічних одиницях *wrona leci do lasu, bo las do ni nie przyjdzie, wrona usiądzie na starym dąbku, ale go nie zegnie* [НКРР III, с. 773].

Особливістю поведінки ворони є те, що вона під час поганої погоди надувається, що стало використовуватися на позначення людини, яка є насупленою, постійно ображеною на весь світ: *siedzi jak wrona (kruk)* [НКРР III, с. 185], *odyma się jak wrona* [НКРР II, с. 572].

Натомість з манерою ворони співставляється також уважний, задумливий погляд людини, яка не зводить с когось або чогось очей: *gapić się jak sroka w kość/w gnat* [PSFJP, с. 122], *patrzy jak wrona w gnat* [НКРР III, с. 773], *na gnat krzyczy, a trzyma go wrona* [НКРР III, с. 772].

Однак інколи на ворону говорять *gapa*, а дієсловом *gapić się* [НКРР III, с. 772] описується неуважна та розгублена людина, яка бездумно вдивляється у щось, марнуючи цим самим час.

Звуки ворони у фразеології мають дуже негативне значення, а у переносному сенсі використовуються на позначення поганого співу: *tak śpiewa, jak nawykła wrona* [НКРР III, с. 773]. Каркання ворони свідчить про надмірний гамір та безлад: *wrony kraczą, wrzeszczą, odprawiają swe sejmy wrzaskliwe (na drzewach)* [SFJP II, с. 615], а також про плітки та таємні розмови: *o tym i wrony krakają* [НКРР III, с. 773], *i wrony nań kraczą* [НКРР III, с. 771], *przyleci wrona a kracze: kiedy z mojego zobaczę* [НКРР III, с. 773].

Ворони ніколи не живуть поодинці, для них характерним збиратися зграями: *chmara/chmura/stado wron* [SFJP II, с. 615], *jedna wrona zleci z drzewa, to dziesięć siedzie* [НКРР III, с. 771], *obsiąść co jak wrony* [SFJP II, с. 615].

2. Вигляд ворони, ворона

Характерною ознакою ворони є колір її пір'я. Хоча у природі існують ворони, яким притаманний чорний та сірий колір оперення, у фразеології фіксується зазвичай виключно чорний колір птаха: *na całym świecie kruki są czarne, jakieś krukem, bądźże czarny, kruk pierwiej był biały, ale dla pletliwości czarno go sfarbowano* [НКРР II, с. 216], *gniewa kruka czarna wrona, a sam czarny jak i ona* [НКРР II, с. 215], *czorno wrona nigdy nie będzie białe* [НКРР III, с. 770].

Коли ж дитина замурзала обличчя, до неї говорять *Czyś dzielił wrony?* [НКРР III, с. 770]. Акцентується чорний колір оперення у наступних фразеологізмах: *nie pomoże wronie kąpanie* [НКРР III, с. 772], *nie pomoże krukowi kąpiel* [НКРР II, с. 217], *bląka się jak kruk nosny* [НКРР I, с. 116].

Чорний колір птаха має дуже негативне значення. Це пов'язано із тим, що, згідно з уявленнями предків, чорний колір має відношення до смерті,

потойбічного світу, злих сил. А тому ворона із оперенням чорного кольору є символом злих потойбічних сил, що робить її зловісним птахом. Крик ворони, як правило, передвіщає смерть, зло та нещастя загалом: *kraczą jak wrony na nieszczęście, kandy wrony wrzeszczą, to tam dycki coś widzą, gdy wrony gromadnie latają i kraczą w powietrzu, będzie wojna* [НКРР III, с. 771].

Людина зіставляється з вороною, коли дуже сильно змокає, потрапляючи під зливу, про що свідчить фразеологізм *zmokły jak wrona* [SFJP II, с. 615].

У природі зустрічаються також ворони із білим оперенням, альбіноси, що трапляється досить рідко. Тому на позначення незвичних та рідкісних явищ використовується фразеологізм *biały kruk* [SFJP I, с. 237]. Натомість фразеологічна одиниця *biały jak wrona* [НКРР I, с. 83] описує людину, яка є унікальною в своєму роді, вирізняється певною рисою характеру, чи зовнішнім виглядом серед інших та навіть вважається трохи дивакуватою.

Хвіст ворони є важливою частиною тіла птаха. Тому коли людина забула взяти із собою щось важливе та необхідне, про неї кажуть *poleciała wrona bez ogona, oj nie zbywa wronie na ogonie* [НКРР III, с. 773].

3. Риси характеру, що приписуються вороні, ворону

У польській фразеології ворона змальовує риси характеру людини, яка дуже любить привласнювати чужі досягнення, бо хоче справляти враження більш значущої особи, а тому виглядає в очах інших жалюгідно та смішно. Це спричинило появу фразеологічних одиниць *chodź wrono, jak cię stworzono* [НКРР III, с. 770], *znać wronę w cudzym pierzu, choć je podskubuje* [НКРР III, с. 774], *by wronka pawie miała pierze, przed się wronka w śmieciu dhubie* [НКРР III, с. 770].

Ворона і ворон у польській фразеології мають різні риси характеру: ворона повстає як дурна істота, натомість ворон вважається розумним птахом. Нерозумність ворони описується у фразеологізмах *głupi jak wrona, głupi jak wrona, a chytry jak lis* [НКРР I, с. 672]. Однак іноді така риса приписується і ворону: *głupi jak gawron* [НКРР I 671]. Ще однією негативною рисою ворони є хитрість та ненажерливість: *chytra, żarłoczna wrona* [SFJP II, с. 615]. Натомість

те, що ворон оцінюється як більш розумний птах, знайшло відображення у фразеологізмі *zamienił kruka na nieuka, uczyć kruka pacierza* [НКРР II, с. 217].

Ворон дуже часто асоціюється зі злодійством: *kruk z rodu złodziej* [НКРР II, с. 216]. За допомогою каркання птах може передбачити крадіжку, викривши тим самим злодія. З цією метою воронів колись утримували у якості домашніх птахів: *kruk chowany i pani oczy wydhubie* [НКРР II, с. 216]. У даному фразеологізмі підкреслюється також така риса птаха як жорстокість.

4. Ставлення людини до ворони, ворона

Оскільки ворон вважається нечистим птахом, у багатьох народів заборонено їсти цих птахів. Однак деякі народи мають звичай розговлятися м'ясом ворони на Великдень, про що свідчать фразеологічні одиниці *wyganiajta post i kładźta wrony w grop!* [СД I, с. 435]. Таке ставлення людини до птаха відображається у фразеологізмах *wronami karmić* [НКРР III, с. 773], *nie sztuka zabić kruka, ale go złapać* [НКРР II, с. 217], *łowić kruki* [НКРР II, с. 216].

Люди завжди приписували вороні здатність передвіщати щось погане, що трапиться у найближчому майбутньому. Саме це слугувало тому, що дієслово *krakać/ wykrakać* почало використовуватися саме на позначення дії, коли хтось накликає біду, постійно говорить про погане [44, с. 659]. Внаслідок цього люди асоціюють ворона зі смертю: *niech sobie o śmierć nikt głowy nie suszy, co ma być krukem, ryba ani ruszy* [НКРР II, с. 217].

Bocian (лелека)

1. Поведінка лелеки

Лелека ловить жаб та різних плазунів, чим виконує дуже важливу роботу. Тому коли людина бродить, понуривши голову, її порівнюють із лелекою, який так само ходить із нахиленою головою та шукає їжу: *brodzi jak bocian* [НКРР I, с. 199]. Те, що лелека полює на плазунів, походить з легенди, у якій чоловіка перетворили на лелеку, щоб він винищував всіх плазунів: *albo ja bocian, żebym świat czyścił* [НКРР I, с. 120]. Тому на лелеку ще кажуть *czyści świat* [СД I, с. 96].

Лелека багато часу проводить у гнізді, тому про людину, яка сидить довго та нерухомо, кажуть *siedzi jak bocian na gnieździe* [НКРР III, с. 180].

2. Вигляд лелеки

Лелека має довгі, стрункі та тонкі лапи, тому на людину із довгими ногами кажуть *bocianie/bocianowate nogi* [SFJP I, с. 106]. Натомість великий крок позначається фразеологізмом *bociani krok* [SFJP I, с. 106], про довгу і худу шию кажуть *bociania szyja* [SFJP I, с. 106]. Дзьоб лелеки також знайшов відображення у фразеології: *bocianie z nosa znać, żurawię z szyi* [NKPP I, с. 120], де дзьоб лелеки за довжиною протиставляється дзьобу журавля. Коли ж йдеться про несмачну їжу, використовується фразеологічна одиниця *smaczny jak bociani dziób z jeżową nóżką* [NKPP I, с. 256].

3. Риси характеру, що приписуються лелеці

Лелека, як і ластівка, журавель та жайворонок, вважається символом весни. Приліт птаха символізував початок весни: *bociek jest! wiosny wiest* [NKPP I, с. 256], а тому і настання теплої погоди: *jak bocian przyleci, możecie wyjść na dwór, dzieci, boćki przyleciały – podwieczorki przywróciły, boćki odleciały podwieczorki zabrały* [NKPP I, с. 120]. В основі останнього фразеологізму досить цікава традиція, яка полягає у тому, що кожної весни, коли прилітають лелеки, та починаються польові роботи, господар роздавав робітникам окрім обіду та вечері ще й підвечірки. Коли ж восени роботи ставало значно менше, господар вже не вважав за потрібне видавати підвечірки.

Згідно із фразеологією, не дивлячись на те, що разом із настанням весни ставало тепло, це не означало, що холоди не повернуться: *chociaż boćki już przylecą, czasem śnieżne wiatry miecą* [NKPP I, с. 120].

4. Ставлення людини до лелеки

Люди пов'язували лелеку із різними погодніми умовами, вони вірили, що птах віщує град, дощ, вітер, іноді навіть бурю зі зливою, а коли птах кружляє в небі, він в такий спосіб може розігнати хмари: *jeżeli boćki nisko spoczywają, to się słoty, fujawice zaraz poczynają* [NKPP I, с. 120]. У даній фразеологічній одиниці йдеться про те, що коли лелека довгий час знаходиться на землі, а не літає у небі, погода суттєво погіршиться, почнеться завірюха.

Багато уваги люди приділяли гнізду лелеки: використовуючи найчастіше колесо, його влаштовували у зручному для птаха місці, зокрема на сараї, хаті, або ж дереві коло хати. Тому у свідомості людей лелека повстає як охоронець житла, а у місці, поруч з яким є гніздо птаха, ніколи не влучить блискавка: *gdzie bocian na gnieździe siedzi, tam piorun nie uderzy* [НКРР I, с. 120]. Лелека змальовується також як символ миру та спокою: *gdzie bocian, tam pokój* [НКРР I, с. 120].

3.2 Етнолінгвістичний аналіз фразеологізмів із назвами комах

У роботі проводиться аналіз наступних комах: оси, бджоли, мухи, мурахи, комара та воші. Говорячи про дану категорію тварин, недоцільно використовувати фасет “призначення”, тому опис тварин починається із фасета “поведінка”.

Osa (оса), pszczoła (бджола)

1. Поведінка оси, бджоли

Особливістю поведінки бджіл є те, що вони ніколи не існують поодиноці, натомість завжди громадяться купками, рояться: *roją się jak pszczoły, roi się jak w ulu* [НКРР III, с. 64].

Не дивлячись на те, що бджола також може боляче вкусити, комаха у фразеології оцінюється більш позитивно, ніж оса, оскільки бджола добуває мед. Така поведінка комахи зафіксована у низці фразеологічних одиниць: *osy stąd jad biorą, skąd pszczoły miód słodzą* [НКРР II, с. 743], *pszczoła z kwiatów miód wysysa, a osa jad* [НКРР II, с. 1143].

Взаємозв'язок бджоли та меду розкривається у наступних фразеологічних одиницях: *ktoś lgnie/leci jak pszczoła do miodu, kto ma pszczoły, ten ma miód, kto ma dzieci, ten ma smród, kto ma pszczoły, liże miód, kto ma dzieci, wonia smród* [НКРР II, с. 743].

Бджолиний рій видає виразний гул, і це, безумовно, мотивувало появу фразеологізму *huczy (wre) jak w ulu* [НКРР II, с. 1143]. Посилання на вулик

також з'являється у народній пісні: *pudo za mnem chłopcy jak psoty do ula* [НКРР II, с. 1143].

Оса, захищаючи своє гніздо, є дуже впертою. Спостереження за такою поведінкою комахи, безумовно, було основою для повстання таких фразеологічних одиниць: *dożarty jak osa, wściekły jak osa* [SFJP I, с. 615]. Конотація наполегливості, яка фігурує у наведених порівняннях, також присутня у фразеологізмі *osa do roboty* [SFGD, с. 101]. Даний фразеологізм є своєрідною похвалою, адже він називає людину дуже працювитою, охочою до роботи.

2. Вигляд осі, бджоли

Коли дівчина має тонку талію, вона порівнюється з осою: *cienki(a) w talii jak osa* [SFJP I, с. 615].

3. Риси характеру, що приписуються осі, бджолі

Оса дуже боляче жалить, тому про злу людину прийнято говорити *zły(a) jak osa* [SFJP I, с. 626]. Фразеологізм *cięty jak osa* [SFJP I, с. 615] підкреслює, що людина надзвичайно зла та в'їдлива. Якщо ж людина поводить ся непривiтно та неприступно саме через якусь конкретну ситуацію, про неї *говорять osa kogoś ukąsila, siadła komu na nos* [SFJP I, с. 626]. Порівняння та використання жіночого іменника *osa* найчастіше слугує для опису поведінки і настрою саме жінки.

Спроба знищити осине гніздо веде за собою напад цілого рою комах. Фіналом, як правило, є болісна пожадливість нападника. Такий досвід, безумовно, був основою виникнення низки фразеологізмів. Зокрема фразеологічна одиниця *poruszyć gniazdo os, ktoś włoży kij do gniazda os* [SFJP I, с. 626] використовується на позначення скупчення непривiтних та злих людей, яких не слід чіпати. Звідси ж і застереження означає *nie tkaj ręki w osie gniazdo* [НКРР II, с. 743], яке попереджує про небезпеку і говорить про те, що не слід зайвий раз наражатися на конфліктну ситуацію.

Переваги у вигляді цінного меду та воску, а також спостереження за бджолою, яка знаходиться у постійному русі, сприяли тому, що бджолі

приписується така риса як працьовитість, на що вказують фразеологічні одиниці *pracowity jak pszczoła, robotny jak pszczoła (pszczółka)* [SFJP I, с. 784], *pszczółka nie sobie miód zbiera* [NKPP II, с. 1143]. Заміна назви бджола на пестливу бджілка доводить, що із цією комахою пов'язані загалом позитивні асоціації.

4. Ставлення людини до оси, бджоли

Люди усвідомлювали, що якщо вони потурбуються про бджіл узимку, влітку отримають чудовий прибуток у вигляді свіжого меду: *kto pszczołom sprawi czapkę, to one jemu suknię* [NKPP II, с. 1142]. Люди охоче утримували бджіл, оскільки ця справа була набагато легша і прибутковіша, якщо порівнювати, наприклад, із працею в полі: *gdzie mało mozoty, tam wiele pszczoły* [NKPP II, с. 1142].

Бджоли завжди оцінювалися як відмінне джерело прибутку: *kto ma owce i pszczoły, ten gospodarz wesoty* [NKPP II, с. 1142], *kto ma owce i pszczoły, ten nie będzie goły* [NKPP II, с. 1142], *kto ma pszczoły i owce, ten ma, co chce* [NKPP II 1142], *kto chowa pszczoły i klacze, ten na biedę nigdy nie płacze* [SFJP I, с. 784].

Mucha (муха)

1. Поведінка мухи

У фразеології підкреслюються певні особливості поведінки мухи: *ledwie na świeżym mięsie paskudna usiądzie mucha, zaraz robak będzie* [NKPP II, с. 547], *muchy wolą na wrzodach usieść niż na zdrowym ciele* [NKPP II, с. 549], *otwórz okno, muchy wlecą* [NKPP II, с. 549], *zamknij okno (drzwi), bo muchy wlecą* [NKPP II, с. 550], *weź trzepaczkę, zginą muchy* [NKPP II, с. 549].

Мухи, намагаючись здобути бажану їжу, дуже часто потрапляють у напої та супи. Задля порятунку вони дуже швидко рухаються. Така поведінка комах асоціюється із швидкими рухами людини: *kręcić się/zwijać się jak mucha w ukropie* [SFJP I, с. 461], *jak mucha w ukropie (w rosole)* [NKPP II, с. 547], тобто поспішати із чимось, робити нашвидкуруч, гарячкувати.

Мухам важко вибратися із густих страв, напоїв, внаслідок чого на позначення повільних дій, коли хтось лінується, утворився фразеологізм *ruszać się/wlec się jak mucha w mazi/w miodzie/w smole, ktoś rusza się jak mucha w cieście, ktoś rusza się jak mucha w kałamarni* [SFJP I, с. 461], *jak mucha w smole/w mazi, rusza się jak mucha w mazi, jak ją ktoś wrazi* [NKPP II, с. 546].

Мед – найулюбленіша страва мухи: *muchę, gdy już skosztowała miodu, rychlej zabijesz, niż odpędzisz* [NKPP II, с. 548], *łacno muchę ułowić przy miodzie* [NKPP II, с. 547]. Цим мотивоване повстання низки фразеологічних одиниць, які у переносному сенсі позначають коло людей, які збираються, щоб разом обговорити, переглянути щось цікаве: *biegli jak muchy do miodu* [NKPP I, с. 92], *by muchy na miód* [NKPP II, с. 546], *muchy, psi, ciekawcowie pierwsi do rzeczy przystępują* [NKPP II, с. 548].

Однак мед також є для мухи пасткою, тому фразеологічна одиниця *brzęczy mucha, kiedy w miodzie tonie* [NKPP II, с. 546] символічно позначає людину, яка просить про допомогу. Натомість фразеологізм *ciągnąć/lgnąć/lecieć do czego/do kogo jak mucha do miodu/na lep* [SFJP I, с. 461] свідчить про дії, коли хтось дозволяє знущатися над собою, намагається звабити, прагне добитися когось.

Муха, як відомо, сидить на чому завгодно, особливо на посліді та брудних ділянках. Тільки на щось абсолютно особливе муха не сяде, що було підставою для виникнення фразеологізмів *ładne, co mucha nie ukiełźnie, mucha nie siada* [SFJP I, с. 461].

Порівняння *ktoś pcha się do czegoś jak mucha do miodu* [SFJP I, с. 462] дає зрозуміти, що мухи збираються не тільки коло тіста та масла, а й при солодошах. Натомість фразеологізм *ktoś brzęczy jak mucha* [NKPP II, с. 545] позначає особливе дзижчання комах.

2. Вигляд мухи

Муха є напрочуд малою комахою, через що символізує у польській фразеології все мале, що у переносному сенсі має конотацію чогось малозначущого: *mucha by z tym uleciała* [NKPP II, с. 548], *gdy idziesz zabijać*

muchę, nie zabieraj ze sobą armaty [НКРР II, с. 546]. Натомість фразеологізм *i mucha ma żółć w sobie* [НКРР II, с. 546] використовується на позначення малої, але злої людини. Коли ж людина зазнає поразки та повертається додому з нічим, про неї говорять *jechać z muchami do domu* [НКРР II, с. 547]. Про малі розміри мухи, а разом із тим і її малу силу, свідчить фразеологізм *mucha młyńskiego nie zatrzyma koła* [НКРР II, с. 548], у якому йдеться про те, що неможливо вплинути на перебіг деяких подій та явищ. Фразеологічна одиниця *muchy by skrzywdzić nie potrafił* [НКРР II, с. 548] позначає людину, яка є дуже доброю, а отже не може нікого скривдити, не може завдати навіть найменшої шкоди. В свою чергу дрібниця, зовсім не важлива річ описується фразеологізмом *to dla niego mucha* [НКРР II, с. 549].

Мухи завжди збираються у рої, через що це почало слугувати на позначення великої кількості чогось: *roją się jak muchy* [НКРР III, с. 64], *ginać/mrzeć/padać/umierać jak muchy* [SFJP I, с. 461]. Останній фразеологізм вказує на масову загибель когось.

3. Риси характеру, що приписуються мусі

Для мухи характерна така риса як надокучливість: *natrętny/dożarty/dopiekły jak mucha* [SFJP I, с. 461], *czasem i mucha dokuczy/ukąsi* [НКРР II, с. 546]. Якщо ж говорити про людину, цією рисою змальовується поганий настрій, про що свідчать фразеологічні одиниці *ma muchy w nosie* [НКРР II, с. 642], *mieć muchy w nosie, na nosie; mucha siadła na nos, ukąsiła kogo* [SFJP I, с. 461], *jakby go mucha lechtała* [НКРР II, с. 547].

На позначення лицемірної людини існує вираз *taki usłużny, że gotów z niego kamieniami muchy oganiać* [НКРР II, с. 549]. Натомість фразеологічна одиниця *nie siadaj, mucho, na nosie* [НКРР II, с. 549] виступає свого роду застереженням, щоб людина не ризикувала. Подібне значення має фразеологічна одиниця *kiedy by mucha z daleka latała około ognia, to by była cała* [НКРР II, с. 547].

4. Ставлення людини до мухи

Робота у людей асоціюється саме із мухою, тому коли її виконують дуже ретельно, у вказані терміни, ставляться до завдання відповідально, говорять *mucha nie siada* [PSFJP, с. 301].

Фразеологізмом *złapać na muchę* [НКРР II, с. 33] люди позначали ситуацію, коли когось було спіймано на гарячому. Натомість фразеологічна одиниця *wziąć kogo na muchę* [НКРР II, с. 549] вживається на позначення дії, коли когось контролюють, слідкують за кимось, постійно тримають в полі зору.

Досить часто мухами називали бджіл. Саме це спричинило появу низки фразеологічних одиниць: *jedna mucha w ulu brzęczy* [НКРР II, с. 547], *muchy/psów/gachów: gdzie się ponęca, trudno wygnać* [НКРР II, с. 548].

Mrówka (мураха), *komar* (комар)

1. Поведінка мурахи, комара

Мурашки – це комахи, які живуть лише гуртом, через що вони є символом великої кількості чогось: *tylko co mrówek (mrowia)* [НКРР II, с. 543].

Коли людей дуже багато, і вони постійно метушаться, поспішаючи кудись, про них говорять *roją się jak w mrowisku* [НКРР III, с. 64]. Оскільки мурашки метушаться, коли їхня домівка опиняється у небезпеці, фразеологізм *wetknąć, wsadzić kij w mrowisko* [PSFJP, с. 300] використовується на позначення дії, коли хтось когось збентежив, потурбував зайвий раз.

Мураха – це дуже старанна комаха, яка знаходиться у постійному русі та працює, прикладаючи багато зусиль, про що свідчить фразеологізм *pracowity/robotny jak mrówka (mrowca)* [НКРР III, с. 64].

2. Вигляд мурахи, комара

Коли людина відчуває певне подразнення, що може проявлятися у вигляді страху, холоду, в неї на шкірі з'являється багато білих цяток, які у фразеології асоціюються із мурахами: *aż mrówki po mnie przeszły, mrówki (mrowce) chodzą komuś po grzbiecie* [НКРР II, с. 542]. Даний фразеологізм вказує на дуже сильне почуття страху.

3. Риси характеру, що приписуються мурасі, комару

Комару через маленький розмір припускаються такі риси як нікчемність та дріб'язковість. Фразеологізм *klócić się, podawać do sądu o komarowe sadło* [SFJP I, с. 337] вказує на сварку через щось незначне. Даний фразеологізм базується на тому, що у комара немає сала через те, що він дуже малий, особливо у порівнянні з іншими тваринами, не говорячи вже про людину.

Коли ж людина дуже вразлива, про неї кажуть *nie może zasnąć w tłynię, bo tu komar brzęczy nad uchem* [НКРР III, с. 276]. Таким чином, комар змальовується як набридлива комаха, особливо через неприємне дзижчання, яке він постійно видає.

4. Ставлення людини до мурахи, комара

Велика кількість комах у мурашнику та його околицях сприяла тому, що мурахи почали асоціюватися у людей із великою кількістю чогось, що зафіксовано у фразеологізмі *jest czegoś jak mrówek (mrowiec)* [НКРР II, с. 542].

Wesz (воша)

1. Поведінка воші

Воші паразитували безпосередньо на шкірі людини. Про це свідчить низка фразеологізмів: *ktoś siedzi gdzieś jak wesz w skórce, jak ci wejdzie wesz za koszulę, to ci wejdzie za skórę* [SFGD, с. 132]. Метафорично даними фразеологізмами описували дуже нав'язливу людину, від якої неможливо було здихатись, та яка прагнула постійно перебувати в центрі уваги.

Зустрічаючись у великій кількості, воші утворювали рани на тілі людини і відкладали в них яйця: *ktoś wygląda jak wesz z bolaka, ktoś wije się jak wesz w bolaku, ktoś przyczepi się do czegoś jak wesz do bolaka/strupa* [SFGD, с. 132]. У наведених порівняннях з'являється слово *виразка*, оскільки воші спричиняли різні інфекції, часто із тяжким перебігом.

2. Вигляд воші

Воша, як і інші комахи, є маленькою, крихітною, про що свідчить порівняння *drobny jak wesz* [SFGD, с. 130-131]. Малий розмір воші з'являється також у двох інших фразеологічних одиницях: *ktoś podzieli się z kimś nawet skórką ze wszy, ktoś klócić się (swarzy się) z kimś o skórkę ze wszy* [SFGD, с. 130-

131]. Шкіра вошей у цих прикладах є метафорою чогось маленького і малоцінного. Беручи до уваги семантику вищезазначених фразеологізмів, їх можна також порівняти із наступною фразеологічною одиницею: *ktoś kupi/sprzedza coś za wszy* [SFGD, с. 76], тобто коли людина не буде купувати річ або поверне її майже безкоштовно. Воша у цих фразеологізмах є синонімом чогось нікчемного. Однак у народному соннику воша символізує багатство і гроші.

3. Риси характеру, що приписуються воші

Воша у фразеології змальовується як паразит, що був дуже поширеним і справляв людям лише неприємність. Про те, що комаха докучала людині, свідчить поява у фразеологізмах слова *дублянка*: *potrzebny do czegoś jak wesz do kozucha* [SFGD, с.76]. У дублянці зі шкіри тварин воші мали хороші умови життя: *ktoś trzyma się czegoś jak wesz kozucha* [SFGD, с. 77]. Тому даний фразеологізм використовувався на позначення людини, яка, опинившись у вигідному та зручному для неї становищі, зробить все, аби не втратити своє місце комфорту.

Порівняння *ktoś ucieszy się z czegoś jak ze wszego kozucha* [SFGD, с.77] вказує на те, що паршива дублянка мала дуже низьку цінність. Єдиним способом успішно знищити вошей, які сиділи в одязі, було зварити комах в окропі, а дублянку, як відомо, зварити не можна. Фразеологізм має досить негативний відтінок, оскільки говорить про те, що деякі люди не звикли прикладити усиль як таких, а тому радіють із навіть чогось невизначного, тобто у житті їм достатньо того, що вони мають, до більш визначних висот вони не прагнуть, оскільки просто не бачать в цьому сенсу.

4. Стосунок людини до воші

Якщо воші залишались у волоссі, їх найчастіше вичісували гребінцем. До цієї дії відносяться фразеологічні одиниці *ktoś rzuca się (skacze/szarpie się/wije się/wierci się) jak wesz na grzebieniu, ktoś szarpie się jak wesz na powrózku* [SFGD, с. 54]. Заміна слова гребінець на слово мотузка свідчить про певну неможливу ситуацію (воша, зав'язана на мотузці), через що ситуація виглядає досить комічною та навіть абсурдною.

Висновки до розділу III.

Перша група, детально розглянута в роботі, – фразеологічні одиниці із назвами свійських та диких птахів. Проаналізувавши численні фразеологізми, можна дійти наступних висновків щодо стереотиповості цих тварин.

Курка – це сільськогосподарський птах, який несе яйця, риється в землі, квокче, часто буває мокрою. Курка описується як наївний, залежний і дурний птах, що відкладає яйця, не підозрюючи, що це є вигодою переважно для людей. Більше того, перераховані особливості роблять курку повністю залежною від того, хто вирішує питання про її життя та смерть. Півень – це птах, який співає рано вранці і веде зграю курей, а тому є головним серед них.

Гуска – це сільськогосподарський птах, який гогоче та харчується вівсом. Гусак дурний і претензійний. Люди вирощують гусей для м'яса. Іноді гусці приписуються такі риси як хитрість, спритність та навіть кмітливість. Неохайний зовнішній вигляд жінки порівнюється із гускою, яку недбало обскубли. Гусям характерна така хода, коли вони ідуть чітко один за одним.

Качка – сільськогосподарський птах з плоским дзьобом і короткими ногами, покритим водонепроникним пір'ям. Качка проводить багато часу у воді і болоті. Качці не приписують негативно оцінюваних інтелектуальних якостей. Це птах, для якого зовнішній вигляд і поведінка є найважливішими.

Горобець – це дикий птах, який дуже тісно пов'язаний із людиною. Горобці часто гніздяться під солом'яними дахами, є птахами невеликого розміру, мало їдять. Через що птах мало що представляє собою.

Голуб – ніжний, люблячий, добрий і ласкавий птах. Його пір'я здебільшого білого кольору. Люди завжди пов'язували образ голуба із весняними святами. Голуб вважається символом чистої любові та міцних подружніх стосунків.

Ворона – це птах, який повстає дурною істотою, натомість ворон вважається розумним птахом. Ворона змальовує риси характеру людини, яка дуже любить привласнювати чужі досягнення. Ворони ніколи не живуть поодиночі, для них характерним збиратися зграями.

Лелека – це птах, який має довгі, стрункі та тонкі лапи. У свідомості людей лелека повстає як охоронець житла. Лелека, як і ластівка, журавель та жайворонок, вважається символом весни.

Друга група, детально розглянута в роботі, – фразеологічні одиниці із назвами комах. Проаналізувавши численні фразеологізми, можна дійти наступних висновків щодо стереотиповості цих тварин.

Бджола – єдиний представником комах, яку людина розводить, доглядає на пасіці. Бджола натомість забезпечує людину медом і воском, з яких люди потім виготовляють свічки. Оса завдячує своїй появі у фразеології лише тим, що боляче жалить.

Муха – одна з найпоширеніших комах, тому вона описана у фразеології найбільше. Муха, як і більшість комах, маленька, але через її загальність їй приписують особливості, пов'язані з невеликими розмірами.

Мураха – це комаха, яку найчастіше бачили в русі, і тому їй приписується старанність та працьовитість.

Комар – це комаха, яка змальовується як набридлива істота, особливо через неприємне дзижчання, яке вона постійно видає.

Воша – паразит, який був дуже поширеним і завдавав клопоту людям.

ВИСНОВКИ

Провівши дослідження авторці вдалося зробити наступні висновки.

По-перше, охарактеризовано стан дослідження зоофразеологізмів у сучасній вітчизняній та зарубіжній науці. Виявлено, що група фразеологізмів із найменуванням тварин викликає найбільше інтересу серед фразеологічних груп слов'янських мов. Саме тому багато вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема польських, розглядали у своїх працях фразеологізми із назвами тварин. Не дивлячись на велику кількість досліджень, присвячених фразеологізмам, які мають у своєму складі назви тварин, проблематика особливостей функціонування даної групи фразеологізмів є розв'язаною не повною мірою. Фразеологізмам із назвами тварин притаманна розгалуженість термінології:

різні дослідники по-різному визначають цю групу фразеологізмів, тому немає єдиного загальноприйнятого визначення.

По-друге, розглянуто та порівняно основні класифікації фразеологізмів. Зокрема, семантичну класифікацію фразеологізмів, запропоновану російським вченим В. Виноградовим. Класифікація трактується як всесвітньовідома і в польському мовознавстві та передбачає наявність таких різновидів фразеологізмів як фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення. Дана класифікація була пізніше доопрацьована М.М. Шанським, який виділив ще один клас – фразеологічні вислови. Другою було розглянуто граматичну класифікацію, яка є не менш важливою. Вона передбачає, що фразеологізми можна співвіднести з різними частинами мови з точки зору приналежності стрижневих складників до певних лексико-граматичних класів слів, у чому простежується їх чіткий зв'язок з лексикою та граматиною. Згідно із цією класифікацією, виділяють іменникові, дієслівні, прикметникові, прислівникові та вигуківі лексико-граматичні типи фразеологізмів.

По-третє, окреслено специфіку функціонування зоофразеологізмів у сучасній польській мові. Доведено, що в польській мові налічується значна кількість фразеологізмів із назвами тварин, які у своїй переважній більшості проживали разом із носіями мови, та яких утримували у сільському господарстві, а отже це були тварини, яких люди розуміли найкраще, оскільки постійно спостерігали за ними. Найменування тварин відіграють важливу роль у житті людини, оскільки за допомогою їх людина увиразнює свою мову, робить її яскравішою та експресивнішою. Виявлено, що фразеологічними одиницями із зоонімами у польській мові змальовано також лайки, прізвиська та пестливі слова, а також передбачення, вірування. Як реальна, так і стереотипова поведінка тварин досить часто слугувала підґрунтям для змалювання різних позитивних та негативних рис характеру людини, особливостей прояву її манер, вчинків та дій. У польській фразеології існує чіткий поділ тварин на парні та непарні. Популярною є тенденція співвідносити зоофразеологізми із образами чоловіків, жінок та дітей. Однак, як вдалося

з'ясувати, розрізнення статі є можливим прослідкувати переважно у свійських тварин.

Визначено специфіку сучасної польської мовної картини світу. Вдалося дослідити, що польський народ має свою унікальну мовну картину світу, яку формують виражені у мові ціннісні орієнтації і вартості відносно явищ навколишньої дійсності. Відтак те, як людина сприймає мову, безпосередньо відображається на сприйнятті нею світу. Мовна картина світу відображає таке бачення дійсності, яке є для людини найзрозумілішим, найприйнятнішим та найвигіднішим. Мова не лише використовується для спілкування, але також є інструментом інтерпретації реальності і певним недетермінованим способом нав'язує картину світу, закріплює певні соціальні цінності та певні форми контакту з людьми. Важливість мови підкреслюється ще й тим, що вона інтерпретує явище культури та відображає психологічний характер польського народу, носія цієї мови. Тому вдалося визнати, що картина світу повстає в результаті того, що у мові відбиваються явища навколишньої дійсності. Тобто, мова передає етносам певний світогляд, який для кожного народу є різним. Через те, що всі люди різні, мають різні погляди та життєві позиції, їхні картини світу також не можуть бути однаковими.

Використовуючи метод мовного профілювання, було визначено і охарактеризовано стереотипове бачення тварин (свійських, диких), а також птахів та комах у польській фразеології. Фактори, від яких залежить профілювання, пов'язані з наступними суб'єктивними категоріями: типом мислення людини, її знань про світ, системи цінностей і точки зору. Ключове місце в методі мовного профілювання займають поняття аспекту, категорії, фасету. Профілювання передбачає наявність стереотипу. Стереотипи нерозривно пов'язані з поведінкою людей, тварин та їх вчинками. Реконструкція стереотипу вимагає врахування всієї сукупності контекстів і ситуацій, пов'язаних з даним словом і цим предметом. Новизна даного підходу полягає в новому, вперше експліцитно сформульованому об'єкті опису, а також

в зовсім відмінному від традиційного способу його представлення. Об'єктом етнолінгвістичного опису стає не значення слова, як в лінгвістичному словнику, а стереотип. Стереотипи тварин є найдавнішими і мають особливе культурне значення. Це пов'язано з багатовіковою традицією говорити про вчинки людей, використовуючи образи тварин. Вдалося дослідити, що в польській мові фразеологічні одиниці, що містять назви домашніх тварин: собаки і кота, та назви сільськогосподарських тварин: коня, свині, корови/бика, становлять найчисленнішу групу, оскільки це найдавніше одомашнені тварини, а отже вони є найближчими для людей. Доведено, що серед диких тварин найбільшою частотністю у корпусі фразеологічних одиниць польської мови характеризуються заєць, вовк, ведмідь та лис. Птахам та комахам також приписували певні риси поведінки людей. Фразеологічні одиниці, що містять назви свійських птахів: курки/півня, гуски та качки, та назви диких птахів: горобця, голуба, ворони, лелеки, становлять численну групу у польській фразеології. Стереотипові риси приписували наступним комахам: осі, бджолі, мусі, мурасі, комару та воші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Вища школа, 1987. – 139 с.
2. Апресян Ю.Д. О Московской семантической школе // Вопросы языкознания. – 2005. – № 1. – С. 3-30.
3. Бартминьский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Перевод с польского. – М.: «Индрик», 2005. – 528 с.
4. Белова А. Д. Мовні картини світу: принципи утворення та складові // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2001. – Вип. 7. – С. 26-30.

5. Вальчук Г. В. До питання про картину світу та про зв'язок мови й мислення // Мова і культура. – 2000. – Вип. 2. – Т. I: Філософія мови і культури. Культурологічний компонент мови. – С. 34-37.
6. Виноградов В. В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. – 1946. – С. 45-69.
7. Герд А. С. Введение в этнолингвистику : Учебное пособие / А. С. Герд. – СПб. : С. – Петерб. ун-т, – 1995. – С. 4-5.
8. Голубовська І. Мова і культура в їх взаємодії та взаємовпливі / І. Голубовська // Мовні і концептуальні картини світу. – 2004. – Вип.11. – Кн.1. – С. 105-110.
9. Готовкіна Л. Д. Зоонімічні лексеми як засіб відображення етнокультурних рис національного характеру. – 2006. – С. 43-55.
10. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
11. Гура А. В. Символика животных в славянской народной традиции / А. В. Гура ; РАН; Институт славяноведения и балканистики. – М. : Индрик, 1997. – 912 с.
12. Добролюжа Г. М. Місце kota на українській фразеологічній печі / Г. М. Добролюжа // Мова і культура. – 2005. – Вип. 8. – Т. V: Національні мови і культури в їх специфіці і взаємодії. – С. 237-242.
13. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : [нариси] / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 264 с.
14. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення / В.В. Жайворонок // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – №32. – С. 51-53.
15. Журек М. Фразеологизмы с компонентом наименованием животного, характеризующее человека, в русском и польском языках / М. Журек // Rozprawy slawistyczne. – 1996. – № 11. – С. 115-123.
16. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму) / Р. Кісь. – Л. : Літопис, 2002. – 304 с.

17. Комар О.С. Етнокультурна парадигматика національно-маркованих мовних одиниць: автореф. дис. канд. філолог. наук: 10.02.01 / О.С. Комар. – К.: КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2009. – С. 4-5.
18. Конобродська В. Українська етнолінгвістика : на шляху пошуку (Замість передмови) / В. Конобродська // Етнолінгвістичні студії : зб. наук. праць / За ред. П. Ю. Гриценка. – Т. 1. – Житомир, 2007. – С. 7-19.
19. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов. – М. : Черо, 2003. – 349 с.
20. Левченко О. П. Атрибут, прототип, стереотип у фразеологічній картині світу / О. П. Левченко // Мовні і концептуальні картини світу : Зб. наук. праць. – К., 2004. – № 10. – С. 338-346.
21. Мельник В. І. Зіставний аспект мовного вираження зоосемічного елемента у способі конструювання різних моделей світу / В. І. Мельник, Н. І. Поміркована // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2004. – Вип. 12. – С. 177-180.
22. Пазяк М. М. Прислів'я та приказки : Людина. Родинне життя. Риси характеру. – К. : Наукова думка, 1990. – 528 с.
23. Петрова Н. Д. Зоосемічні фразеологічні одиниці в оцінних структурах. – 1988. – С. 42-45.
24. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека. – 1988. – С. 8-69.
25. Реформаторский А. А. Введение в языкознание. – 1998. – 196 с.
26. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – [2-е вид, випр. і доп.]. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – 824 с.
27. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Прогресс, 1993. – 655 с.
28. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. – 1973. – 280 с.
29. Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой ; сост. С. М. Толстая ; отв. ред. А. Ф. Журавлев. – М. : Индрик, 1995. – 509 с.

30. Толстая С. М. Этнолингвистика Ежи Бартминьского // Бартминьски Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике. – Москва: Индрик, 2005. – С. 9-10.
31. Ужченко Д. Зоофразеологія як об'єкт дослідження і як частина загальнономовної фразеології. – 1999. – С. 112-113.
32. Уорф Б. Л. Отношение норм поведения к мышлению и языку [Электронный ресурс] / Б. Л. Уорф // Новое в лингвистике. – М., 1960. – Вып. I. – С. 135-168. – Режим доступа: <http://kant.narod.ru/whorf.htm>.
33. Фелицына В. П. Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения : Лингвострановедческий словарь / В. П. Фелицына, Ю. Е. Прохоров / Под ред. Е. М. Верещагина, В. Г. Костомарова. – М. : Русский язык, 1988. – 272 с.
34. Чередниченко В. О. Про когнітивний підхід до дослідження фразеологічних одиниць. – 2004. – С. 92-95.
35. Шанський М. М. Фразеология современного русского языка. – 1985. – 160 с.
36. Allport G. The Nature of Prejudice. – New York, 1958. – P. 187-188.
37. Anusiewicz J. Problematyka językowego obrazu świata w poglądach niektórych językoznawców i filozofów niemieckich XX wieku // JOS. – 1990. – S. 277-307.
38. Anusiewicz J. Językowo-kulturowy obraz kota w polszczyźnie / J. Anusiewicz // Etnolingwistyka / [pod. red. Jerzego Bartmińskiego]. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1991. – S. 95-141.
39. Anusiewicz J. Językowo – kulturowe definicje znaczeń wyrażen językowych / J. Anusiewicz // Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995. – S. 117-150.
40. Anusiewicz J. Koń jaki jest - w języku polskim, PF XXVII. 1992. – S. 201-213.

41. Bartmiński Jerzy, Tokarski Ryszard, 1986, Językowy obraz świata a spójność tekstu // Teoria tekstu. Zbiór studiów / Teresa Dobrzyńska (red.). – Wrocław. – S. 65-81.
42. Bartmiński J. Nasi sąsiedzi w oczach studentów. Z badań nad stereotypami narodowymi // Narody i stereotypy / pod red. Teresy Walas. – Kraków, 1995. – S. 258-269.
43. Bartmiński Jerzy, Etnolingwistyka, 1988-2004. – S. 1-16.
44. Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. – T. II: Współczesny język polski / [pod red. J. Bartmińskiego]. – Wrocław, Lublin: Instytut filologii polskiej UMCS, 2001. – 659 s.
45. Fillmore 1985 — Fillmore Ch. Frames and the semantics of understanding// Quaderni di Semantica. 1985. Vol. 6. – № 2. – P. 222-254.
46. Grabias S. Język w zachowaniach społecznych. – Lublin, 1994. – S. 28-33.
47. Hodorowicz S. A. Podholańskie przykadła i pogworki. – Nowy Targ, 2006. – S. 150-151.
48. Judin A. Rozumienie terminu "obraz świata" i "model świata" w semiotyce i lingwistyce rosyjskiej // Etnolingwistyka. 2004. – S. 315-323.
49. Kapiszewski A. Stereotyp Amerykanów polskiego pochodzenia. – Wrocław, 1978. – 195 s.
50. Kępiński A. Lach i Moskal. Z dziejów stereotypu. – Warszawa; Kraków, 1990. – 221 s.
51. Lippmann W. Public Opinion. – New York, 1922. – 288 s.
52. Mańczyk A. Wspólnota językowa i jej obraz świata. Krytyczne uwagi do teorii językowej Leo Weisgerbera. – Zielona Góra, 1982. – 151 s.
53. Pitoń J. Holne bajdy. – Kraków, 2002. – 212 s.
54. Pitoń J. Lecom roki. – Kraków, 2002. – 175 s.
55. Tokarski R. Człowiek w definicji znaczeniowej słowa // Przegląd Humanistyczny. 1991. – № 3-4. – S. 131-140.

56. Tolstaia S.M. Stereotyp w “języku kultury” // Język a kultura. T. 12: Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne / Pod red. J. Anusiewicza i J. Bartmińskiego. – Wrocław, 1998. – S. 99-108.

57. Wierzbicka A. Nazwy zwierząt // ODiD. 1993. – S. 252-267.

58. Wnuk W. (oprac.) Gawędy Skalnego Podhala. Kraków, 1975. – 516 s.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

59. Славянские древности (СД) : Этнолингвистический словарь : в 5 т. / [Т. А. Агапкина, Л. Н. Виноградова, А. В. Гура и др. ; РАН ; Институт славяноведения и балканистики ; отв. ред. Н. И. Толстой]. – М. : Международные отношения, 1995-2012.

Т. I: Славянские древности (СД) : Этнолингвистический словарь : том 1 : А (Август) – Г (Гусь). / [Т. А. Агапкина, Л. Н. Виноградова, А. В. Гура и др. ; РАН ; Институт славяноведения и балканистики ; отв. ред. Н. И. Толстой] – 584 с.

Т. II: Славянские древности (СД) : Этнолингвистический словарь : том 2 : Д (Давать) – К (Крошки). / [Т. А. Агапкина, Л. Н. Виноградова, А. В. Гура и др. ; РАН ; Институт славяноведения и балканистики ; отв. ред. Н. И. Толстой]. – 1999. – 702 с.

Т. III: Славянские древности (СД) : Этнолингвистический словарь : том 3 : К (Круг) – П (Перепелка). / [Т. А. Агапкина, Л. Н. Виноградова, А. В. Гура и др. ; РАН ; Институт славяноведения и балканистики ; отв. ред. Н. И. Толстой]. – 2004. – 704 с.

60. Bąba S. Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego (PSFJP) / S. Bąba, G. Dziamska, J. Liberek. – Warszawa : PWN, 1995. – 775 s.

61. Budrewicz O. Słownik Warszawski (SW) / O. Budrewicz. – Warszawa : Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, 2004. – 320 s.

62. Dembowski B. Słownik gwary podhalskiej (SGP), „Sprawozdania Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie” V, 1895. – S. 339-444.

63. Hodorowicz S. A. Słownik gwary górali Skalnego Podhala (SGG), wydanie pierwsze. – Nowy Targ, 2004. – 324 s.
64. Kaś J. Słownik gwary orawskiej (SGO). – Kraków, 2003. – 1091 s.
65. Kopaliński W. Słownik mitów i tradycji kultury (KSMiTK) / W. Kopaliński. – Warszawa : RYTM , 1985-2003. – 1520 s.
66. Linde S. B. Słownik języka polskiego (SL) : w 6 t. / S. B. Linde. – [wyd. trzecie fotooffsetowe]. – Warszawa, 1951. – T. II (G-L), T.III (M-O). – 640 s.
67. Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich (NKPP): w 4-ch t. / [pod red. J. Krzyżanowskiego]. – Warszawa : PIW, 1969-1978. – 3672 s.
68. Rak M. Słownik frazeologiczny gwary Dębna w Górach Świętokrzyskich (SFGD). – Kraków, 2005. – 157 s.
69. Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego (SFJP): w 2 t. / S. Skorupka. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1975. – 788 s.
70. Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego (SSEJP): w 5 t. / F. Sławski. – Kraków: TMJP, 1952-1982. – S. 398-401.
71. Słownik języka polskiego (DSJP) : w 10 t. / [pod. red. W. Doroszewskiego]. – Warszawa : PWN, 1958–1969. – 1360 s.
72. Słownik języka polskiego (SJP) : w 3 t. / [pod red. S. Dubisza]. – Warszawa : PWN, 1998. – 1180 s.
73. Słownik języka polskiego : w 3 t. / red. M. Szymczak. – Warszawa, 1983-1985. – 1003 s.
74. Słownik przysłów (SP). – Warszawa : Harald G Dictionaries, 1997. – 756 s.
75. Smagowicz K. Etymologiczny słownik nazw zwierząt. – Kraków, 2004. – 367 s.

Резюме

У магістерській роботі за допомогою методу мовного профілювання проводиться етнолінгвістичний аналіз фразеологізмів із назвами тварин у сучасній польській мовній картині світу.

Детально розглянуто фразеологію як один із способів мовного світобачення, що дає підставу говорити про існування в кожній мові фразеологічної картини світу. Виокремлено предмет та об'єкт фразеології як мовознавчої дисципліни.

Розглянуто поняття фразеологізму і досліджено висловлювання вчених щодо обсягу фразеології. Виділено загальноприйняті та літературні ознаки

фразеологізмів. Виокремлено основні класифікації фразеологізмів, беручи до уваги різні критерії.

Обґрунтована важливість зоофразеологізмів у фразеологічному корпусі слов'янських мов. Названо лінгвістів різних країн світу, які присвятили свої праці вивченню зоонімів. Вказано на ситуацію розгалуженості термінології зоофразеологізмів. Пояснюється значущість представників тваринного світу у житті польського етносу.

Детально розглянуто поняття мовної картини світу. Описується стан дослідження етнолінгвістики. Звернено увагу на польську етнолінгвістичну школу Є. Бартмінського. Досліджено метод мовного профілювання та його ключові поняття: профіль, прототип, стереотип, фасет, когнітивну дефініцію.

Керуючись набором фасетів, висвітлено стереотипове бачення свійських та диких тварин, птахів та комах у польській фразеології. Розглянуто, які риси поведінки і зовнішнього вигляду люди приписують тваринам.

Résumé

W pracy magisterskiej za pomocą metody profilowania języka dokonano analizy etnolingwistycznej frazeologizmów z nazwami zwierząt w polskim współczesnym językowym obrazie świata.

Szczegółowo rozważa się frazeologię jako jeden ze sposobów językowego światopoglądu, który daje podstawy do mówienia o istnieniu w każdym języku frazeologicznego obrazu świata. Wyodrębniono podmiot i przedmiot frazeologii jako dyscypliny językowej.

Rozważane jest pojęcie frazeologii i badane są wypowiedzi naukowców dotyczące objętości frazeologii. Podkreślono powszechnie przyjęte i literackie cechy

frazeologizmów. Wyróżniono główne klasyfikacje frazeologizmów, biorąc pod uwagę różne kryteria.

Udowodniono znaczenie frazeologizmów zoonimicznych w korpusie frazeologicznym języków słowiańskich. Wyznaczeni są lingwiści z całego świata, którzy poświęcili swoją pracę badaniu frazeologizmów zoonimicznych. Wskazano na rozgałęzienie terminologii frazeologizmów zoonimicznych. Wyjaśniono znaczenie przedstawicieli świata zwierząt w życiu Polaków.

Szczegółowo rozważana jest koncepcja językowego obrazu świata. Opisano stan badań etnolingwistyki. Zwraca się uwagę na polską szkołę etnolingwistyczną E. Bartmińskiego. Badana jest metoda profilowania języka i jego kluczowe pojęcia: profil, prototyp, stereotyp, faset, definicja kognitywna.

Kierując się zestawem faset, podkreśla się stereotypową wizję zwierząt domowych i dzikich, ptaków i owadów w polskiej frazeologii. Zastanawia się, jakie cechy zachowania i wyglądu ludzie przypisują zwierzętom.

Resume

In the thesis is carried out the ethnolinguistic analysis of phraseology with the names of animals in the modern Polish language picture of the world with the help of the method of language profiling.

Phraseology is considered in detail as one of the ways of linguistic worldview, which gives grounds to speak about the existence in each language of a phraseological picture of the world. The subject and object of phraseology as a linguistic discipline are singled out.

The concept of phraseology is considered and the statements of scientists concerning the volume of phraseology are investigated. Common and literary features

of phraseology are highlighted. The main classifications of phraseology are singled out, taking into account different criteria.

The importance of phraseology with the names of animals in the phraseological corpus of Slavic languages is substantiated. Named linguists from around the world who have dedicated their work to the study of phraseology with the names of animals. The situation of branching of terminology of phraseology with the names of animals is pointed out. The significance of the representatives of the animal world in the life of the Polish ethnos is explained.

The concept of the linguistic picture of the world is considered in detail. The state of ethnolinguistics research is described. Attention is paid to the Polish ethnolinguistic school of E. Bartmiski. The method of language profiling and its key concepts are studied: profile, prototype, stereotype, facet, cognitive definition.

Guided by a set of facets, the stereotypical vision of domestic and wild animals, birds and insects in Polish phraseology is highlighted. It is considered what traits of behavior and appearance people attribute to animals.